

A veszprémi csutorások

E tanulmányt alapjaiban a Veszprémi Bakonyi Múzeumban található céh-irattár felhasználásával készítettem. A múzeumi céhanyag két bekötött jegyzőkönyvből és mintegy százhusz darab egyéb iratból áll.

A nagyobbik jegyzőkönyv (CNP) misekönyv alakú, 561 oldalt tartalmaz. Ezt az iratot anyakönyvnek is nevezhetnénk, mert egy-két lapot hagytak egy-egy mesternek, s ott a belépéstől a halálig, vagy az elvándorlásig, illetőleg a céh megszűnéséig minden lényeges dolgot feljegyeztek. A bejegyzés a remek-készítéssel, a talált hibákkal, a fizetett taxa beírásával kezdődött. Feljegyezték az inas-szegődtetést, a felszabadítást és az illető mester különféle „vétkeit”, az ezekért kirótt büntetéseket, a pénzügyi elszámolásokat, s lezárták a mester temetésének bejegyzésével. A „nagyprotocolumot” visszamenőleg is kiegészítették — valószínűleg azóta elveszett iratokból, vagy emlékezetből. Az első bejegyzés dátuma 1739, az utolsóé 1896.¹

A kisebb jegyzőkönyv (CKp) 12 × 16 cm méretű és 186 oldalt tartalmaz. A két jegyzőkönyvet nem egymás után, hanem egy időben párhuzamosan vezették. Ebbe a könyvbe elsősorban a céhmester választással kapcsolatos adatokat jegyezték fel. Itt mutatták ki évente a céh vagyonát, bejegyezték a céhgyűlés határozatait, a kölcsönöket és gyanta vásárlást, de feljegyezték egyéb rendkívüli dolgokat is, ami nem tartozott szorosan a céhügyekhez; így az Anna kápolnában tartott első misét, a kolerajárványt, a rendkívüli időjárást stb.²

A veszprémi csutorás céh egyéb iratai nagyon különfélék. Található benne úriszéki, vármegyei, városi határozat, a céhhez érkezett latin, német, magyar nyelvű levelek, de legtöbb irat az Óbudai Hadi Comissionak szállított katonai csutorák németnyelvű szerződéseire, azok magyarnyelvű fordításaira vonatkozik. A teljesnek nem mondható, mégis bőséges iratanyag mintegy 120 darabból áll. Az első irat 1722. január 24-én kelt inas szerződötetés,³ az utolsó egy 1880. évben kelt kántorlajstrom 35 mester nevével.

Az iratokat a szerző 1938-ban már feldolgozta, s a nagyközönséget érdeklő anyagrészt közreadta.⁴ A jelenlegi dolgozat teljességre és korszerűsége törekszik.

1. Csutoraformák (Nagy László nyomán).

1. Tschutura-Formen (nach László Nagy).

1. Différentes formes de gourde (d'après László Nagy)

1. Формы фляг (по Ласло Наль).

1. A CSUTORÁS MESTERSÉG

1. A CSUTORA EDÉNY ÉS ELTERJEDÉSE

„A csutora, vagy más tájszóval kulacs fogalma alatt könnyen hordozható többé-kevésbé lapos, kerekhasu és rövid nyaku edényt értünk.”⁵ Csutorát az idők folyamán többféle anyagból készítettek; fából, fémből, üvegből, bőrből. Az edény elnevezése függetlenül annak anyagától a formára vonatkozik, csutora szó azonban a fából készült edényhez kapcsolódik és a XVIII. század elejétől ismert, délszláv közvetítésű jövevényszó. Megvan az oszmán törökben, az újjörögben, a bolgár, szerb, horvát, szlovén, albán, román és a kis-orosz nyelvekben. Mindegyik nyelvben — eltekintve a szópóka (pipacsutora) mellékjelentőségétől — ugyanazt a fából esztergályozott edényt jelenti.⁶

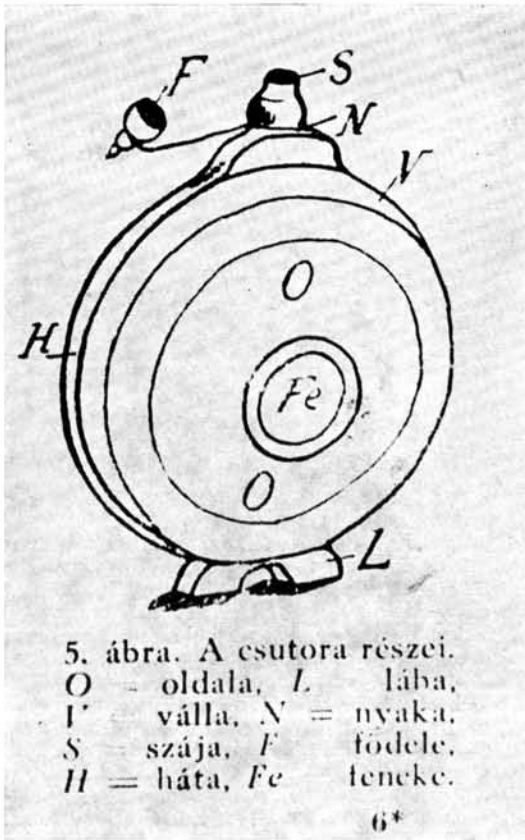
A Kargen-féle kéziratok hadügyi munka⁷ megemlíti az osztrák—magyar hadseregnél 1798-ban újra rendszeresített, fából készült ivóedényt „Tschutera” néven. (Feldflasche aus Holz.)

A veszprémi csutorás céh iratanyagában 1742-től találunk már kísérletet hadiszállításra.⁸ A hadiszállításokkal kapcsolatos német nyelvű katonai iratok kezdettől fogva a „Tschutera” elnevezést használják.

Nagy László idézett munkájában részletesen ismerteti az általa felkutatott sokfajta csutorát és az edény, valamint a mesterség elterjedését. A szerző 1938—39. évi balkáni tanulmányútjának tapasztalatai alapján arra a következtetésre ju-

1.) 1—6: ós- és ókori csutoraformák; — 7—8: aleman facsutora; — 9—10: frank agyagcsutora a VI—VII. századból két nézetben. Reprodukciók: 1—6 Corp. Vas. Ant., 7—10. Hörter és Kossina után.

5. ábra. A csutora részei.
 O = oldala, L lába,
 V = válla, N = nyaka,
 S = szája, F födele,
 H = háta, Fe teneke.

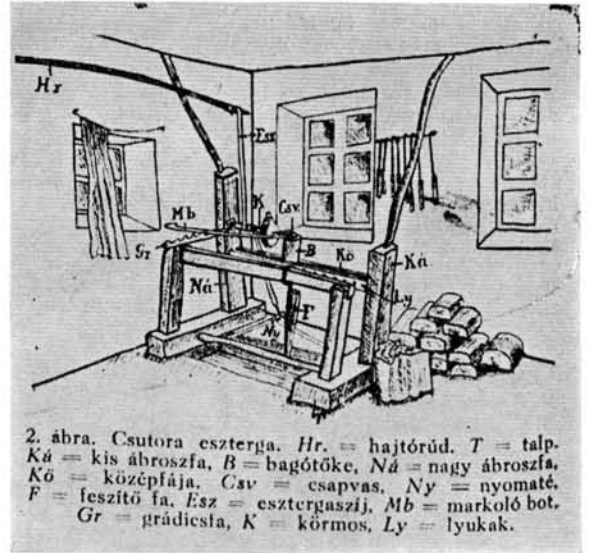
6*

2. A csutora részei (Ébner nyomán).
 2. Bestandteile der Tschutora (nach Ebner).
 2. Les parties de la gourde (d'après Ébner).
 2. Составные части фляга (по Эбнеру).

3. ábra. A csutorás szerszámai. 1. Igazító vésű. 2. Kerek vésű. 3. Taszító vésű. 4. Eszterga vésű. 5. Simító vésű. 6. Sulyok. 7. Feszítőfa. 8. Méhélkés. 9. Kotróvas és cirkli. 10. Kalapács. 11. Szerszámköszörűkő. 12. Fődelező és furu. 13. Körmos. 14. Bagó töke.

3. A csutorás szerszámai (Ébner nyomán).
 3. Werkzeuge zur Herstellung von Tschutora-Gefäßen (nach Ebner).
 3. Outils du maître «gourdiere» (d'après Ébner).
 3. Инструменты для изготовления фляга (по Эбнеру).

2. ábra. Csutora eszterga. Hr. = hajtórúd. T = talp.
 Ká = kis ábraszfa, B = bagótöke, Ná = nagy ábraszfa,
 Kő = középfája, Cs = csapvas, Ny = nyomaté,
 F = feszítő fa, Esz = esztergaszif, Mb = markoló bot,
 Gr = grádicsta, K = körmos, Ly = lyukak.

4. A csutora eszterga (Ébner nyomán).
 4. Die Tschutora-Drehbank (nach Ebner).
 4. Tour de «gourdiere» (d'après Ébner).
 4. Токарный станок, на котором обрабатывалась фляга (по Эбнеру).

tott, hogy a facsutora elnevezéssel együtt a mesterség a Balkánon a XVII. században alakult ki, és Horvátországon át kerülhetett a Dunántúlra.⁹ Ezt a feltevést látszik megerősíteni az a tény is, hogy a veszprémi csutorás céh a legények szabályzatát a nagykanizsai csutorás céhtől kérte kölcsön.¹⁰ (1. kép.)

Annak ellenére, hogy a vadászó, pásztorkodó, szekerező, majd bortermelő magyar népnek jellegzetes italtartó edénye volt a csutora — amely a vidámság szimbólumaként költészetünkbe is bekerült¹¹ — fel kell adni azt a hiedelmet, hogy a csutora és a csutorás mesterség „ősmagyar” eredetű. Mind az edényt (díszített, faragott formában is), mind a mesterséget megtalálhatjuk több nép emléktáráiban.

Nagy László idézett munkájában leírja a Sipka-hágó oldalán megbúvó bolgár falvak csutorásműhelyeinek a berendezését. Meg lehet állapítani, hogy mind az esztergapad, mind a szerszámok nagyon hasonlítanak az ismert magyar tárgyi emlékekhez.

2. A MESTERSÉG LEÍRÁSA

A harmincas évek elején a Veszprémi Bakonyi Múzeumban az ún. „bakonyiház”-ban eredeti esztergapadján és szerszámaival dolgozott az utolsó veszprémi csutorás mester, Illikman György.¹²

A helyszínen folytatott szemle és kihallgatás alapján a mesterséget Ébner Sándor írta le és publikálta.¹³

A csutora készítéséhez tömegében iharfát használtak. A díszesebb, egyedi darabokat dió- és tiszafából készítették. A faanyagot rönkben (törzsök) vásárolták, gyakran maguk a mesterek vágták ki legényeikkel a kiválasztott fát az erdőn. A rönköt a csutora méretének megfelelő darabokra szabták, cirkli-vel lemérték a szélességét, fejszé-vel lenagyták, azután behelyezték a csutoraesztergába. Az eszterga forgómozgása nem folyamatos egyirányú, hanem egy teljes kört ír le előre, majd vissza. A mester közben rajt tartotta a faanyagot a taszító-vésőt és körben lefaragta a főléleges részt. Ha a külső rész esztergályozása elkészült, a kotróvassal a csutora oldalán képződő korongalakú nyíláson — a csutorának előre, s hátra való mozgása közben — kiszedte a belsejét. Az oldal nyílást egy pontosan beilleszkedő kőralakú lappal (fenék) lezárta. Ezután a csutorát olvasztott gyantával¹⁴ vagy viasszal, esetleg a kettő keverékével kiöntötte, hogy a folyadék ne ivódjék a csutora falába. (2, 3, 4.kép)

A 3. ábrán bemutatott Ébner által összeállított szerszámokon kívül a céhiratok között még az alábbi szerszámok felsorolását találtam: fűrőráspoly, aproló, fejsze, fűrész.¹⁵

II. A VESZPRÉMI CSUTORÁS CÉH TÖRTÉNETE

1. AZ ÍRÁSOS NYOMOK, FELTÉTELEZÉSEK

Szádeczky a céhek összeírása kapcsán a veszprémi csutorás céh szabadalomlevelét 1734-es kelettel említi azzal, hogy az okmány a Nemzeti Múzeumban található. A jegyzékben Miskolcon, Nagykanizsán, Tatán nem említi csutorásokat, mint ahogy ez a mesterség csak Veszprémnél van felsorolva, sehol máshol az országban.¹⁶

Eperjessy munkája azoknak a XIX. századi mezővárosi és falusi céhek a felsorolását tartalmazza, amelyeknek szabadalomlevelét az 1805. február 5-i (3004. számú) és az 1813. április 6-i (7262. számú) rendelet értelmében újították meg, illetve bocsátották ki. Itt sem találunk csutorás céhet, csupán a „szómagyarzatok”-nál van feltüntetve; ligno leganarius (Flaschnner) — kulacos „csutorás”.¹⁷

A Szádeczky által említett 1734-es szabadalomlevelét az ún. Acsády-féle, 1734. július 4-én Sümegen kelt, a veszprémi csutorás céh iratai között levő szabadalomlevelével azonos kell hogy legyen. Bizonyos azonban, hogy az említett szabadalomlevelét megelőzően már működtek a veszprémi csutorások. Ezt bizonyítja a már idézett 1722. január 24-én kelt szegődött irat is.¹⁸ Feltehetően abban az időben a csutorások egy vegyes céhbe tartoztak, mert amint a hivatkozott iratból kitűnik, a szerződésnél jelen volt „emberséges emberek” között két csizmadia, egy szűcs és egy gombkötő mester, Csutorás Pálon kívül.

A veszprémi követ 1729. február 9-én Pozsonyban kelt levelét már a csutorás céhnek címezte.¹⁹ A céhiratok között két olyant is találtunk, amely azt bizonyítja, hogy 1733-ban a veszprémi csutorások már céhszervezetben működtek, jóllehet nem volt jóváhagyott szabadalomlevelük. Az egyik irat szerint már 1733. május 17-én határozatot hoznak a díszes csutora készítéséről.²⁰ A másik irat arról tanúskodik, hogy a csutorásoknak már 1733-ban volt bejárótáblája.²¹

Az elmondottak bizonyítják, hogy a veszprémi csutorások már 1730 körül céhszervezetben dolgoztak, s az Acsády-féle szabadalomlevelét egy már meglevő helyzetet szentesített.

2. A CÉH KIALAKULÁSÁNAK GAZDASÁGI FELTÉTELEI, ADOTTSÁGAI

Annak ellenére, hogy Veszprém a vármegye és a veszprémi püspök székhelye, a XV—XVIII. század között — amíg a veszprémi megyeháza fel nem épült —, a megyegyűléseket Pápan és Veszprémben felváltva tartották. A birtokoláson viszont a legrégebb időktől a veszprémi püspök és a káptalan osztozott. Veszprém nem rendelkezett országos privilégiumokkal, „non privilegiata oppida”, azaz mezőváros. A városiak pereiben az úriszék fellebbviteli hatóság. E kettősség miatt a város és a püspökség kapcsolata nem volt zavartalan.²²

Mivel a veszprémi csutorás céh kiváltságlevelét a püspök hagyta jóvá, a céhgyűléseken a „comisarius” tisztjét a püspökség kasznárai töltötték be, néhány mondatban meg kell említeni azokat a püspököket, akik a céh életében — illetve irataiban — szerepeltek.

Széchenyi Pál püspök — 1702-ben egyezséget kötött a várossal; a kisebb jövedelmek a várost illették, a püspök és a káptalan nem kívánt robotot, a püspök és a káptalan büntető hatalmának fenntartása végett a 12 törvénybíró fölé az elnököt a püspök jelölte ki.²³

A Heister-féle pusztítás után csak az 1711. szatmári béke hozott a városra nyugodtabb esztendőket. 1723—25-ig Eszterházy Imre püspök — a későbbi esztergomi érsek — akitől már kértek szabadalomlevelet a veszprémi csutorások, de sikertelenül. Őt Acsády Ádám követte a püspöki székben, aki Sümegen — ahol a veszprémi püspök ideiglenes székhelye volt — megerősítette a céh szabadalomlevelét.

Bíró Márton püspök 1752-ben pereskedést kezdett a várossal és a várossal szövetségét káptalannal, aminek csak 1771-ben lett vége a királynő döntésével (ekkor még a veszprémi püspök a királynő „cancellarius”). Ezentúl hat forintig a város széke, azon felül az úr széke ítélkezett. Ez a helyzet megmaradt egészen 1848-ig. A város függőségére jellemző, hogy még a patkányirtáshoz is földesúri engedély kellett.²⁴

A város határa még 1769-ben sincs nyomásokra osztva, a földterület megosztását az szabta meg, ki hol mennyit tudott irtani. A terület dombos, kavicsos, nehezen művelhető, a kertek csak a házak mellett, főképpen a Sédvölgyben vannak. Az első szőlőtelepítés Csatáron csak 1802-ben történt. Így azután a népesség kisebb része foglalkozott földműveléssel, illetve a káptalani pusztákon birkalegeltetéssel és egyéb napszamos munkával.

Az adózó népesség több mint 40%-a — nemesek és nem nemesek egyaránt —, iparból és kereskedelemről éltek. H. Pálffy Ilona szerint²⁵ az adózó családfelek százalékos megoszlása 1828-ban:

iparos	39,6%
kereskedő	4,4%
őstermelő	5,2%
bizonytalan	36,4%
egyéb	14,4%
	100,0%

A Cserhát és Buhim völgye volt a legjobban lakott városrész. A csutorások is zömmel az utóbb említett városrészen laktak. A Veszprémi Bakonyi Múzeumban levő 1886-ban keltezett várostérképen a későbbi Malom utca (ma Fenyves utca) még Csutorás utca volt. A céh irataiban a XIX. század elején találunk utalásokat arra, hogy a Temetőhegyen és a Jeruzsálemhegyen is laktak csutorások.²⁶

A veszprémi csutorás céh kialakulásának alapvető feltétele volt, hogy a megfelelő nyersanyag a Bakony erdeiben rendelkezésre állt. A Bakony erdeinek túlnyomó része az Eszterházy-családé volt. Az erdő hasznosításának egyik módja a XVIII. század elejétől a makkoltatás. A Veszprém megyei gazdák, de még a délvidéki rációk is tízezer számra hajtották a disznókat makkoltatásra, amiért az uraság „makkbért” szedett. Az ipar és kereskedelem fejlődésével egyre keresettebb cikk lett az ipari- és épületfa. Az uradalmak csak „cédula” ellenében engedtek valamirevaló fát kivágni. Ilyen körülmények között a veszprémi csutorások egyre nehezebben jutottak megfelelő fához.

3. A VESZPRÉMI CSUTORÁS CÉH MŰKÖDÉSÉNEK ÍRÁSOS BIZONYÍTÉKAI

1724-ben a veszprémi csutorások nevében Demeter Pál, Ábrahám Gáspár, Csutorás Jakab és Demeter Péter latinnyelvű kérelmet nyújtott be Eszterházy püspökhöz, szabadalomlevelé kiadása ügyében. A pecsétes válasz a következő év elején keltezve megérkezik a kérelmezőkhöz. Úgy látszik akkor is rossz volt a viszony a város és a püspök között, mert a csutorások a várt szabadalomlevelét helyett az alábbi dorgálásban részesültek:²⁷

„Az ur 1725. év januáris hónapjának 31. napján az ausztriai Bécsben.

Jelen kérvényüket átnéztük, a mezőváros lakói először törekedjenek arra, ami a jó rendet és az uradalom iránti köteles alávetettségét illeti, magukat ahhoz tartásák és az eddig gyakorolt konfúziókat köteles módon szüntessék meg, ha ezeket leküzdik, a bent foglalt kérvényezőök kérését, amennyiben jogosnak és méltányosnak fog látszani nem fogjuk elmulasztani teljesíteni. És így ezek hitelül Imre Püspök s. k. PH Kállakovich Ádám mp”

A céh atriculusait (szabályait) 1734. július 4-én Sümegen erősíti meg Acsády Ádám veszprémi püspök. A céhlevelét 24 articulusból, a szokásos bevezető és befejező részből állott. Tartalma megfelel az akkori kor szokásainak, ezért az egyes articulusok nem tarthatnak különösebb érdeklődésre számot. Feltehető, hogy az articulusok mintáját a nagykanizsai (Cánisa) céhtől kérték kölcsön, mert 1745-ben azt írják a nagy-

5. Az Acsády-féle céhszabályzat.
5. Der vom Bischof Acsády bestätigte Privilegienbrief der Tschutora-Zunft von Veszprém.
5. Règlement corporatif d'Acsády.
5. Цеховой устав по Ачади.

kanizsai csutorások a veszprémieknek, hogy az „ott kezéinél maradt Legényeik Artikulusát minél előbb, mihelyt bizonyos alkalmatosság által kezükhöz küldeni méltóztassék”.²⁸

Az Acsády püspök által jóváhagyott articulus bevezető részének eredetisége indokolja annak egész terjedelemben való ismertetését. A céhlevél bevezető része a következő:

„Mi Acsádi (az aláírás Acsády) Ádám Isten és az Apostoli Szék Gráciájából Veszprémi Püspök, és azon Helynek, s Nemes Vármegyének örökös Feő Ispánnya, Vaskai Apátur, Fölséges Magyar Országi Királyné Asszonyunk Cancelláriussa és Császár és Koronás Király kegyelmes Urunk eő Fölsége actualis belső Tanácsa z. c. Adgyuk tuttára mindenkinek akiknek illik: Hogy, jövének mi előnkbe Veszprémi Városunkban lakó Becsületes Csutorás Czébeli Mesterek, igymint; Néhai Dömötör Csutorás Pál özvegyi Kapolyi Eörsbert, Hajagos Csut: Jakab, Dömötör Csut: Péter, Könööl Csut: Pál Király Csut: János, Egréczy Csut: Ádám, Varga Csut: János, Kerkápolyi Csut: Mihály, Csonka Csut: Imre, Cseresnyés als Eöri Csut: Sámuel, Miskei Csut: Ádám, Vásonyi Csut: Imre és Györi Csut: István alázatosan kérvénn bennünket, hogy bizonyos 24 punctumokból álló Articulusokat avégre: hogy magok dolgait Czéhben és másutt is helyesebben és törvényesebben folytathatnánk és ezzel meg erősítetnek Mi is confirmálni méltóztatnánk Melly Articulusok így következnek: . . .” (Lásd.: 5. kép.)

Az articulusokból kitűnik, hogy a céhbe akkor 12 mester egy elhalt mester özvegye tartozott.

A céh iratai között egy másik articulus is található, de az nem egyezik meg az eredetivel, mert csak 17 pontból áll és az 1723. LXXIV. t. c. általános paragrafusait tartalmazza. Kitűnik, hogy „ez az articulus 1840-ben megújított, amellet öh-Fenségétől az Érdemes Nagys Csutorás Chéhnek az Nemes Vármegye kiadott, de ugyan az lądában igen megveselődött, tehát újra le párijáltatott”. Csakugyan nagyon megrongálódott ez az articulus, ezért nem lehet megállapítani, hogy mikortól kezdve használták ezt az Acsády-féle articulus helyett.

A Klauzál-féle 1848-as ún. ideiglenes céhszabályozó rendelet hatástalan a veszprémi csutorások szervezetére. Az 1859. december 20-án megjelent nyílt parancs, amely a céheknek köteleességüké tette, hogy szabályaikat módosítsák és alakuljanak át ipartársulattá, még jó ideig érintetlenül hagyta a veszprémi csutorás céhszervezetét.

Ügylátszik minden alkalmat megragadtak, hogy a hatósági rendelkezéseket kifogásolják, azok ellen tiltakozzanak. A kisebbik jegyzőkönyv 146. oldalán még 1860. december 27-i céhgyűlésen is az alábbi határozatot olvashatjuk: „Miatán Magyar hazába még megyei gyűlésen is az 1848-i törvények óhajtanak alkalmazásba vetetni, ugy szintén a céhbéli intézkedéseket jövőre az 1848-i szokás és rendszabályok alapján kívánják eszközöltetni”.

Az 1872. március 16-án életbelépett VIII. t. c. még virágzásban találta a veszprémi csutorás céhet. A törvény végrehajtásaként a város tanácsa 1872. december 28-án közölte Lipták Mihály csutorás céhmesterrel, hogy három nap alatt

6. A veszprémi csutorások céhkorsója, ltsz.: C—43.
6. Der Zunftkrug der Tschutora-Meister von Veszprém
6. La cruche de la corporation des gourdiers de Veszprém.
6. Цеховой кувшин веспремского цеха фляжечников.

küldje be a céh feloszlásáról szóló jegyzőkönyvet, vagy amennyiben az ipartársulattá még nem alakult volna át, haldéktalanul „tegyék meg az átalakulást és az alapszabályokat mutassák be.”

A csutorások nem siettek végrehajtani az utasítást. Közben Pongrácz Dávid ügyvéd arra kéri a csutorás „Ipartársulat Elnökét, hogy a városunkban egy társulattá való alakulásért” a vármegyeházán 1873. február 9-én délután 2 órára összehívott gyűlésen a volt céh tagjai jelenjenek meg. Ez a kezdeményezés nem vezetett sikerre és a csutorások még jó ideig halogatták a céh megszüntetését. Csak 1879. szeptember 28-án hívták össze az ipartársulat alakuló gyűlését.

Az alakuló jegyzőkönyvet és alapszabályokat a belügyminiszter még az év december 24-én jóváhagyta, ezzel hivatalosan is megalakult a másfél évszázadon át nyomkövetethető céh helyébe lépő ipartársulat.²⁹

A következő évben még egy jelentős dolog történt. 1880. február 2-án a tobakok, számszerint kilencen beolvadtak a csutorás testületbe, és az „Egyeségi Ószve Alakulás” szerint felajánlják a székesegyházban álló zászlójukat és kölcsönösen kötelezik magukat, hogy a temetésen megjelennek, ha a társulatba tartozók közül valaki meghal.³⁰

Az ipartársulat feljegyzései és jegyzőkönyvei között a kántorlajstromon kívül alig találunk más emléket. Lassan megkezdődik a csutorás mesterség haldoklása. A protokollumok feljegyzései szerint 1893-ban még létezett a társulat, de a csutorások számáról az utolsó adatot az 1891. december 24-én kelt kántorlajstrom tartalmazza, amelyen 18 csutorás és egy tobakmester szerepel.

A céh irataiból nem értesülünk arról, hogy mást, mint csutorát esztergályoztak volna, bár feltételezhető, hogy más, fából készült tárgyat is készítettek. Bizonyítékaink közvetettek. Egy 1813. évi árszabás a csutora mellett kétfajta famozsár árát közli.³¹ A bakonybeli faragókkal 1787-ben a céh nem csutorakészítés, hanem mozsár és fatányér csinálás miatt perleked.³²

A veszprémi csutorások 1806-ból való zöldmázás céhkorsóján a csutora mellett a fakehely és fedeles fakupa látható.³³ (6. kép.)

A céh megmaradt ládája késői, nyilván nem az első, 1817-ben készült, empire stílusú kulcscímerén két zászló között római sasok. A kulcsveret megtalálható az 1770–1840 közötti legszebb bútortereteket ismertető bécsi gyűjteményben.³⁴ (7. kép.)

4. MŰKÖDÉSI ALAPELVEK ÉS AZOK VÁLTOZÁSAI

A céh működése az egyéb céhekénél ismeretes rend szerint bonyolódott. Egyedül talán a legények vándorlása sajátos, amelyről részletesebben érdemes megemlékezni. A generál céhgyűlést általában december 27-re szokták összehívni, de negyedévenként rendszeresen tartottak kántorgyűléseket is. Találkozunk olyan adattal, amely azt bizonyítja, hogy nagyobb jelentőségű ügyben soron kívül is összehívták a mestereket, de van példa arra is, hogy valamelyik mester hívta össze a céhet.³⁵

Az iratokból megállapítható, hogy a céh fennállása alatt szolgáló mestert választott, egyes időszakokban kettőt is. Azt is tapasztalhatjuk, hogy az összehívás általában behívótáblával történt.³⁶

A Bakonyi Múzeum céhgyűjteményében található behívótábla csak késői utódja a korábban használatnak. Érdekessége, hogy már az ipartársulat idejében készült. A behívótábla felirata szerint 1884-ben készült, holott már 1880. február 2-án a céh átalakult ipartársulattá és akkor egyesült a tobakokkal, s ez a tény a behívótábláról is leolvasható.³⁷

Sok volt a baj a táblával, mert a mesterek elhagyták vagy valaki az ivóból elvitte. Úgy látszik ezért nem használták egy ideig, hanem a szolgálómesterek szóban hívták össze a gyűlést.³⁸ Ennek ellenére a büntetéseket mégis így szabták ki, ha valaki nem jelent meg a céhgyűlésen: „járt a tábla 1 forint”.

Bár Veszprémben volt külön céh-ház, megállapítható az iratokból, hogy a veszprémi csutorások a céhgyűléseket mindig a céhmester házában tartották. A céhláda megbecsülése, mintegy „kultikus” tisztelete, más céhekhez hasonlóan a csutorásoknál is megtalálható.

Temetésen, istentiszteleten a megjelenés, a tisztességes öltözék szigorú előírás volt. A céh tagjait, vagy családtagjait „céhvel” temették. A céhek voltak halottas lámpái, szentmihálylova és megfelelő készlet gyertya (szövetnek) a temetés megrendezéséhez. Más céhek, vagy céhen kívüliek is kölcsönadták a temetkezési felszerelést, ha fizetett érte. Ilyen adattal gyakran találkozunk a bevételek között.

A céh tagjait az előjáróság a legkülönbözőbb okokból igyekezett fegyelmezni. Büntetéseket általában a következőkért szabták ki: céhgyűlésekről való távolmaradásért, nem megfelelő öltözködésért, magánéletben elkövetett botrányokozásért, verekedésért, iszákosságért, a láda előtti illetlen viselkedésért stb.³⁹ A büntetés kezdetben bor, tepertő és kenyér. Később áttértek a pénzbüntetésre, de azért a céhgyűlések alkalmával evésről, ivásról gondoskodtak. Az új céhmester választásakor a céhlárában levő pénz egyrészt ételre és italra költötték.⁴⁰ Találunk olyan adatot is, hogy a legények ládjának is juttattak valamilyen összeget hasonló célzattal.⁴¹

A céh vezetőinek választásáról a XVIII. század végétől van folyamatos adatunk. Általában nyílt szavazással választottak, előbb azonban a jelöltek személyében megállapodtak. Találunk olyan adatot is, hogy három jelölt közül csak kevés szótöbbséggel választották meg a céhmestert.⁴² Mindig választottak vicecéhmestert (atyamestert), és bejárómestert is. A céh jegyzőjének (notarius) néha 4–5 éven át ugyanazt a személyt választották. 1831–1858 között választottak műlátókat azaz munkavizsgálókat, általában 2–2-t, akiknek tisztje volt a műhelyben a csutorás munka rendszeres vizsgálata is.

Az inasokat általában 3 évre szegődttették azzal, hogy minden időben egy vagy két kezest kértek. Szerződéskor és fel szabaduláskor az inas tartozott a céhek megfelelő összeggel fizetni.

A XVIII. században még a mester gondoskodott a szálláson és ételmen kívül az inas ruhájáról is, később azonban ez már a szülők gondja lett.

Az inasévek kitöltése után a legény köteles volt társposharat adni, később ezt is fizetéssel lehetett megváltani.

A csutorás mesterség hazánkban nem volt elterjedve; ugyanis vándorlással egyáltalán nem találkozunk az iratokban, illetve csak olyan adatot találunk, mely szerint egyedül

7. A veszprémi csutorások céhládája, Itsz.: C—150.

7. Die Zunfllade der Tschutora-Meister von Veszprém

7. La coffre de la corporation des gourdiens de Veszprém

7. Цеховой сундук веспремского цеха флягечников.

dolgozó csutorás mesternél kitanult legényként valaki a veszprémi céhhez került vándorlása során. A veszprémi csutorások már a XIX. század elején olyan szabályt hoztak, hogy vándorlás helyett „sorba kellett menni a mestereknél”.⁴³ Ez azt jelentette, hogy a legény legöregebb mesternél kezdte a sort és negyedévenként tovább haladt a legfiatalabb felé. Később különösen a hadiszállítások idején nem kötötték időhöz a sort, hanem az elvégzett munka mennyiségéhez: 100 csutorát kellett elkészíteni egy legénynek egy-egy mesternél.⁴⁴ Az özvegyeknek, különösen az özvegység kezdetén, soron kívül is adtak legényt.

Mesterré avatásnál két korszakot lehetett megkülönböztetni; kezdetben ragaszkodtak az Acsády-féle szabadalomlevélben előírt remek készítéséhez, majd később a remek pénzben lehetett megváltani. Azzal indokolják ezt a változást, hogy „remeknek való fát nem igen lehet kapni”. A mester a XVIII. században még köteles volt megfizetni a mesterszakomát, de amikor már a remek helyett csak „beállt” és készpénzt fizet, nem találunk további nyomokat a mesterebére.⁴⁵

A mesterség folytatásához szükséges anyagok és szerszámok beszerzésénél az volt a helyzet, hogy kezdetben a kiválasztott fát maguk a mesterek vágták ki az erdőn, s fuvarossal szállították haza. Arra nincs adat, hogy az így kiválasztott és hazaszállított fát közösen vásárolták volna. A másik fontos anyagot a csutora kiöntéséhez használt gyantát osztrák kereskedőktől a céh közösen vásárolta, s a céhmester osztotta szét, az árát a mesterek befizették a céhládába. Ha a gyantából vagy pénzből maradvány volt, azt olyan arányban osztották fel, mint amilyen arányban fizetés ellenében elvitték a gyantát. A céhnek mérlege volt, azon mérték szét a kiosztott anyagot. Néhány esetben adós is maradt egy-egy céhmester a gyanta árával, amit azután később törlesztett, vagy lefoglalták a hadiszállítástól járó pénzből.

A készáru értékesítése kétféle módon történt; mesterek egyenként készítettek csutorát és azt heti- és országos vásárokon értékesítették. A csutorát a vásárokról fuvarosokkal szállították. A céh megszabta ilyen esetben is, hogy csak sima csutorát lehet a vásáron árulni. A hadiszállítások közös vállalkozások voltak. Az iratokból megállapítható; egy-egy szállítás 2000–2500 csutorát tett ki, s 50–300 darabjal járult hozzá egy-egy mester. A szállítás lebonyolítása után a pénzt a szállítás arányában a céhmester osztotta szét, de előbb levonta a bevételből a fuvaros részét, valamint a szállítmányt kísérő mesterek költségeit.

A XIX. század végén már olyan közös vállalkozást is találunk, ahol a megrendelő nem a hadicomissió, hanem kereskedő.

5. NEMZETISÉGI ÖSSZETÉTEL, VAGYONI HELYZET

A már elmondottakból is kiténik, hogy a csutorás mesterség nem ősi magyar mesterség. Mindenesetre megállapíthatjuk, hogy az idők folyamán az edény különösen a bortermelelő vidéken terjedt el és magyaros formát vett fel a faragó emberek által készített díszítések révén.

A céhek nagy részében a mesterek többsége, a bevándorolt nemzetiségű elsősorban német volt.⁴⁶ Ezzel szemben a veszprémi csutorások túlnyomó része magyar nemzetiségű.

H. Pálffy Ilona idézett munkája nyomán összehasonlítással összeállítást közlünk általában a veszprémi iparosokról és a csutorások nemzetiségi összetételéről.

Nemzetiség	Veszprémi iparosok összesen	Csutorások
magyar	60%	89%
német	28%	7%
szláv	8%	4%
egyéb	4%	—
Összesen:	100%	100%

28 csutorás mesterből két német és egy szláv nemzetiségű van mindössze, a többi 25 magyar. A csutorás céh embereinek vagyoni helyzete az átlag alatt van. Míg a veszprémi iparosok 8,3%-a tartott szolgát, vagy szolgálót, addig a 28 csutorás mester közül csak egynek volt szolgálója. Szántóval az iparosok 13,2%-a rendelkezett, de csak 3 csutorás mesternek volt (10,7%) szántója. Ez sem lehetett valami nagy föld, ami kiténik abból, hogy egy csutorás mesternek sem volt ökre, tehene, vagy lova, míg a veszprémi iparosok közül 15% rendelkezett ilyen háziállattal.

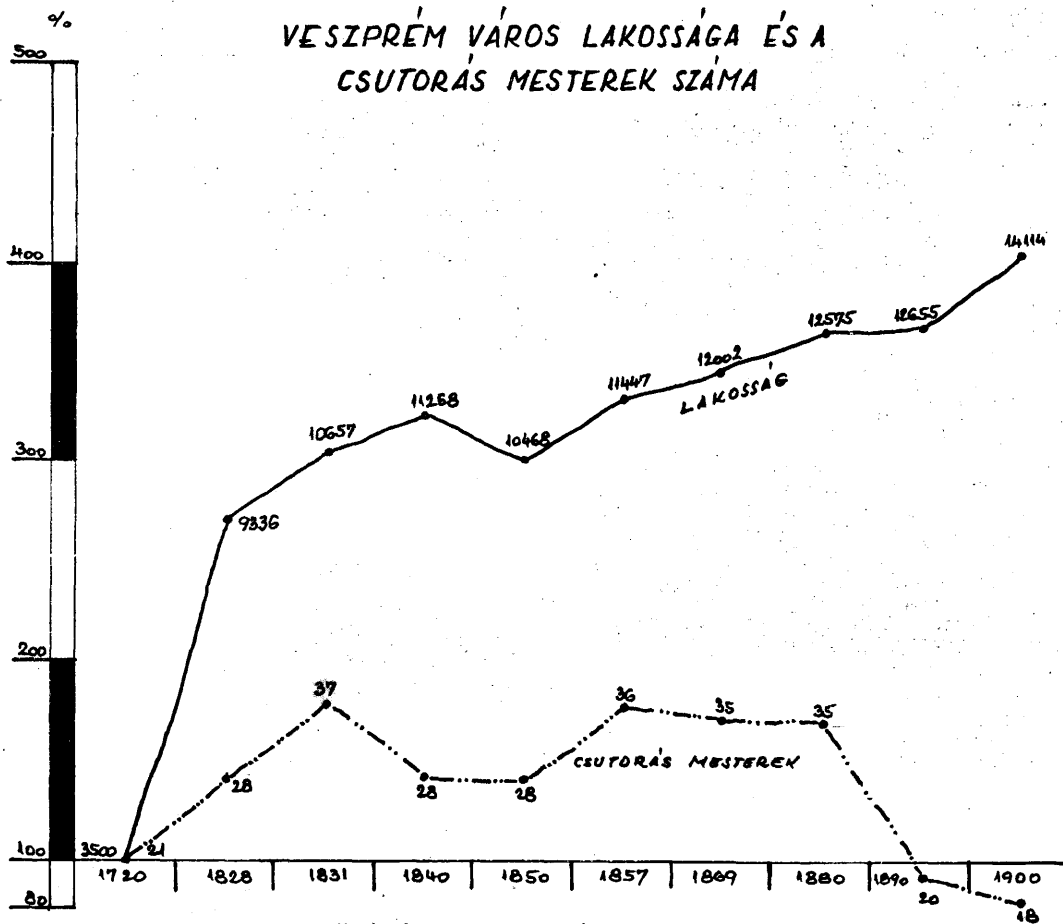
A csutorások lakásviszonyai megközelítik az átlagos veszprémi iparosok szintjét, amit ugyancsak H. Pálffy idézett munkája alapján számított adatok bizonyítanak:

	Veszprémi iparosok	Csutorások
Saját háza volt, de bérbe nem adta	50%	50%
Saját háza volt, de bérbe is adta	15%	25%
Lakást bérelt, sajátja nem volt	35%	25%

A vagyoni helyzet fokmérőjének további adata lehetne az alkalmazott legények száma. H. Pálffy Ilona adatai azonban erre az összehasonlításra nem igen alkalmasak, mert az adóösszeírás szerint 28 mesterből negyedévig 25 dolgozott segéd nélkül. Ez adódik az előbbieken elmondott sorjárásból, hiszen a legények és a mesterek számától függően jutott segéd egy-egy mesternek az év bizonyos szakaszában. Az adatokból azt a következtetést lehet levonni, hogy ha negyedévig dolgozott egy mester segéd nélkül, akkor háromnegyedévig egy-

Év	Mester	Szöveg
1722	3	név. szerint
1724	4	név. szerint
1736	13	Acsády-féle szabadalomlevél
1738	5	jelenlevő
1739	17	
1740	21	jelenlevő
1744	22	jelenlevő
1828	28	
1836	37	
1843	21	
1848	22	
1851	28	
1852	25	
1853	22	
1854	36	köztük 8 özvegy
1861	24	
1862	30	
1863	30	
1864	29	
1866	30	
1867	30	
1868	35	
1869	30	
1872	36	
1873	31	köztük 24 hadiszáll.
1876	36	
1877	27	
1879	25	
1880	35	ipartársulat
1881	35	
1882	31	
1883	23	
1885	21	
1890	20	
1891	18	+1 tobak

VESZPRÉM VÁROS LAKOSSÁGA ÉS A CSUTORÁS MESTEREK SZÁMA

egy segéddel kellett hogy dolgozzék, ami azt jelenti, hogy a segédek száma 20 körül lehetett az összeírás időpontjában.

Az említett összeírás megemlíti, hogy a csutorás mesterek között nincs adómentes, sem 60 évnél idősebb, mert ilyet az 1825/27. VII. törvénycikk az („egyenletes adózásról”) alapján készült összeírás külön is feltünteti.

1827-ben nemesi összeírás volt Veszprémben. 355 nemes családfőt írtak össze és ebből 46 volt az iparos. Legtöbb nemes, számszerint 9 a csizmadiák között volt. Az összeírás nem tüntet fel csutorást, holott a céh iratai szerint Tamási István nemes 1797—1846-ig tagja volt a veszprémi csutorás céhnek. Ugyancsak tagja volt a céhnek 1744-től ismeretlen ideig Tamási Mihály, majd 1843—1870-ig Tamási Ferenc. Miskey Ádám nemes 1738—1739-ig található meg a veszprémi csutorás céh mesterei között.

A 246. oldalon közlünk egy táblázatot, amely az egyes időszakokban feltünteti a veszprémi csutorás céh tagjainak számát. Az adatokat nem nevezhetjük pontosnak, mert csak a „jelenlévők” szerepelnek benne.

Olyan adatokat használtunk fel a táblázat összeállításához, amelyek céhgyűlésekkor, vagy kántorgyűléseken kerültek összeírásra, a kántor pénz befizetésekor. Ezért az alábbiakban közölt számok minimálisnak tekintendők, azokat tartalmazák, akiket névszerint a kántorjegyzék (lajstrom) feltüntetett. Nyilvánvaló, hogy az 1738-as névsor nem lehet teljes, hisz mindössze 5 mester van felsorolva, holott az Acsády-féle szabadalomlevélen egy évvel korábban már 13 mester szerepel és már 1739. évben is 17 mesterről tudunk.

1744—1891 között a mesterek száma többé-kevésbé pontosnak tekinthető, mert legfeljebb egy-két mester volt távol a gyűlésekről. Ezek szerint a Bakonyi Múzeum csutorás céh

8. Grafikon a csutorásmesterek számáról

8. Graphikon über die Zahl der Zunftmitglieder

8. Nombre des maîtres gourdiens représenté en graphique.

8. График, отражающий численность мастеров-фляжечников.

iratai alapján a mesterek számát a közölt grafikon (8. kép) szerint lehet valószínűsíteni.

A céh iratokból összeállítottuk az 1722—1891 között talált csutorásmesterek névjegyzékét. Ahol erre adatot találtunk, feltüntettük a céhbelépés idejét, körülményeit és a tisztségviselőket. (Lásd a függelékét a 258—260. oldalon!)

6. A HÁBORÚS KONJUNKTÚRA, HADISZÁLLÍTÁSOK

A veszprémi csutorás céh működését, a mesterek gazdasági helyzetét, munkaellátottságát jelentősen befolyásolta a háborús konjunktúra, a hadiszállítások. A XVIII. század végétől a XIX. század 70-es évéig úgyszólván a hadicsutorák szállítása határozta meg a veszprémi csutorások működését. A napóleoni háborúk legmozgalmasabb idején, a porosz—osztrák—olasz háborúkban olyan keresett cikk lett a hadicsutora, hogy a mestereknek nem a termékek eladása, hanem az elvállalt csutorák elkészítése volt a fő gond. A hadsereg mindig többet kívánt, mint amennyit a céh mesterei szállítani tudtak. Jellemző a szerződéssel kapcsolatban, hogy a veszprémi céh állandóan — hol így, hol úgy indokolt — késedelembe van a szállításokkal. Úgy látszik, hogy a veszprémi csutorások monopóliumhelyzetben lehettek, mert a Hadi Co-

A változó értékű pénz, a háborús infláció miatt elég sok vita volt a csutorák áráról. Az árviata 1805-ben kezdődött. Míg az 1803-ban szállított 24 000 db csutora ára 15 krajcár volt darabonként, addig 1805-ben 18 krajcárt számoltak, de csak 4000 darabot szállítottak. A szerződést 15 krajcárjával kötötték, de 1805. július 7-én a céh emberei Óbudán 20 krajcárra kérték az egységár felemelését, de csak 18-at fizettek. Ezen az áron nem volt hajlandó a céh szállítani, hiába írt a Comissió.⁴⁹ Nyilván jogos volt a céh magasabb árigénye, mert 1806-ra már 27, 1807-ben pedig 30 krajcárt fizettek minden darabért. Mielőtt a céh megegyezett volna az árban, a Comissió versenytársnak a miskolci esztergályos céhet állította szembe a veszprémi csutorásokkal.⁵⁰

1813. július 18-án a veszprémi csutorások levelet küldtek a Comissiónak, közölték, hogy a régi áron nem vállalnak szállítást, mert a fa, a gyanta és az élelem is megdrágult. 34 krajcáros árat kértek, de a szerződés végül 30 krajcáros áron létrejött.

A hadiszállításoknál minőségi hibák is előfordultak, nem egyezett a szállítmány a mintával. Már 1799-ben írta a Comissió, hogy „megmondták az ott járt mesterembereknek, ha megegyeszer viasz nélkül beeresztett csutorákat küldenek nem veszik át”. Ugyanezen évben Tamási István csutorásmester átadott 1364 darabot és csak 6-ot kifogásoltak meg, mivel „hasadt volt a válluk”. Lehet, hogy a mester ismerte az átadás módját, mert az elszámolásból a hat hibáson kívül még kettő hiányzott, mivel „egyet adtam a káplárnak, egyet elvitt a tizedes”.

A céh a szállításokat negyedéves ütemekben vállalta. Minden szerződésben megfigyelhető, hogy a téli negyedévre vállalták a legnagyobb mennyiséget és a másodikra a legkevesebbet. Júniusban ugyanis a legények aratni mentek. Pl. az 1805. szeptember 26-án kelt szerződés szerinti 25 000 darab szállítását az alábbiak szerint teljesítették:⁵¹

1805. okt. 1.—dec. 6. között	5269 db
1806. jan. 24.—ápr. 3. között	6521 db
máj. 10.—jún. 15. között	2779 db
aug. 1.—szept. 25. között	3694 db
okt. 12.—nov. 25. között	6520 db
Összesen:	24 783 db

A veszprémi csutorások hét évtizeden át óriási mennyiségű „hadicsutorát” szállítottak az Óbudai Hadi Comissió részére. Ezekben a hatalmas közszállításokban az egész céh résztvett.

A hadiszállításokról a veszprémi csutorás céh irataiból a fenti összeállítást készítettük:

A nemesi felkelés részére szállított csutora mennyiségéről nincs pontos adat. Ezzel kapcsolatban egy irat található, amely szerint 1809. március 20-án a vasmezei felkelők szóbeli üzenetet küldtek. Erre a céh ingyenesen ajánlott 600 csutorát, amelyet április 25-ig elkészítenek, kéri a céh, hogy Veszprémben vegyék át.⁵²

1742-ben kísérleteztek először hadiszállítással. A Győri Hadi Comissiónál jártak a céh emberei a „Fölséges Király Asszony népe számára szükséges csutorák ügyében”. Ez a próbálkozás ügyelnszerű nem sikerült, mert csak félszázaddal

Szerződés kelte	Szállított csutora	Megrendelő	Egységár darabonként
1798. X. 17.	12 000	Óbudai Hadi Comissió (HC)	13 kr
1799. XI. 24.	12 000	HC	13 kr
1801. II. 11.	25 000	HC	14 kr
1802. IV. 14.	25 000	HC	14 kr
1803. X. 5.	24 000	HC	15 kr
1804. V. 11.	...	Marburgi Hadi Comissió	...(24 kr)
	(több-ezer)		
1805. VII. 30.	4 000	HC	18 kr
1806. III. 29.	30 000	HC	27 kr
1807. II. 21.	30 000	HC	27 kr
1808. VII. 25.	30 000	HC	30 kr
1809.	nemesi felkelésnek	...
1809. VIII. 28.	30 000	Mezey Mojzes	...
1809. X. 2.	750	Fülöp Fischer	1 for 15 kr*
1810. II. 19.	20 000	HC (Mezey)	45 kr
1812. III. 7.	4 000	HC	44 kr
1812. X. 2.	8 000	HC	30 kr
1813. III. 21.	5 000	HC	30 kr
1814. X. 14.	6 000	HC	36 kr
1820. IX. 27.	10 000	HC	30 kr
1821. V. 21.	17 500	HC	34 kr bankóban 13 3/5 új kr
.....
1853. II. 11.	20 000	HC	26 kr
1855. XII. 15.	10 000	HC	26 kr
1859. VI. 18.	11 000	HC	45 5/10 kr
1860. ...	40 000	HC	...
1861. XII. 21.	6 000	HC	36 kr
1876. ...	6 071	HC	48 kr

*Valószínűleg nem hadicsutora, hanem kereskedelmi célokra használt díszes áru

később, 1796-ban vannak adatok a céh iratai között a tényleges hadiszállításokról. Ekkor kért a céhtől ajánlatot az Óbudai Hadi Comissió („Császári Királyi Ó budán lévő Gazdaságbéli Comissió”) és egy 7 meszelyes csutorát is kért mintának. A céh egy héten belül megtette az ajánlatot, de csak 1798. április 28-án kérte a Comissió a céhet, hogy küldjön ki embereket, akikkel a szerződést az egész céh nevében megkötetheti. A céh három mestert küldött ki, akik október 17-én megkötötték az első szerződést 12 000 csutora szállítására.

A szerződés szerint minden hónapban 2000 darabot kellett szállítani. Az erről szóló levél fontosabb része így hangzik: „Amintis az Bötsületes Czéh által küldött Mester Emberek magokat kötelezték el Perselyek alat leveő Mustra szerint mentül előbb a Transport meg tétessék. Hogy pedig azon Contractus meg érkezik a mell Bötsületes küldetett Eő Fölségéhez azonnal anak Párját az Bötsületes Czéhnek meg küldjük.”

A vonatkozó szerződést a céh 1799-ben kapta meg, amelynek a csutora leírását tartalmazó része a következő: „minden csutora gömbölyü, kerek, lapos keményfából és jól kiviaszkolva alkalmasan elkészülve legyen mintegy két vagy három meszelyt magába és fönt tölcser formára elkészített dugasznak tsapja legyen, mely dugasz; hogy el ne vesszen, egy spárgával keményen hozzá kötéssék”.^{52a} Ha a szállítási határidőt nem tartják be, a szerződés további rendelkezései szerint minden elmaradt darab után 1 kr büntetést fizetnek és tartoznak megtéríteni az okozott kárt.

1799 novemberben a következő évben történő szállításra megint elvállal a céh 12 000 darab csutorát, de ennek el-

készítése körül nehézségek mutatkoznak. Nem tudják időre elkészíteni, mert a város „kvártélyozásokkal és utcsinálással” nagyon igénybe veszi őket, legényük pedig ebben az időben nincs. Emiatt panaszt is tettek a vármegyénél, miután a város nem hallgatta meg a kérésüket. A szállítást egy kis késedelemmel bár, de mégis teljesítették, sőt 1801- és 1802-ben és 25—25 ezer darabot, 1803-ban pedig 24 000 darabot szállítottak.

1804-ben nincs adat arról, hogy szállítottak Óbudára. Ebben az esztendőben azonban Margburgból kért több ezer csutorára ajánlatot a „Mondur Commissió”. Májusban válaszolt a céh a felhívásra és elvállalt 4000 csutorát. Darabonként 15 krajcárt kérték. Pontosán közölték azonban a költségeket is. „Fuvar Margburgba ezrenként (egy kocsi) 60 forint, a mestertárs aki kíséri az árut naponta 2 fr. 16 krajcár, ameddig az ut tart, 32 forint”. Kérték még, hogy intézze a Commissió, hogy a steierországi várakon és harmincad adókon szabadon haladhassanak át az áruval. Az áru ellenértékét magyar pénzben kérték.⁵³

Bár nincs írásos nyoma, hogy ezt a rendelést valóban leszállították, de valószínűsíthető, mivel egy kihagyott év után 1805-ben ismét 4000-et, 1806-ban 30 000 darabot készített a céh az óbudai ruházatra ügyelő bizottmányának. Az utóbbi szállítás alkalmával bepanaszolja a céhmester a mestereket a viceispánnál. A commandó csutorái nem készültek el, — úgymond a céhmester — mert a mesterek inkább vásárra dolgoznak. Kéri a céhmester, hogy tiltsák el a mestereket a vásároktól. A panasz Esztergomi Ignác járásbeli szolgabíróhoz került, aki kötelezte a mestereket, hogy amíg a vállalt csutorákat el nem készítették „minden más munkát tegyenek félre”.⁵⁴

Úgy látszik használt a céhmester erélyes fellépése, mert a következő két esztendőben 30 000—30 000 darab elkészítését vállalták. Ennek a hatalmas mennyiségnek az utolsó részét késedelmesen szállították, úgyhogy a hátralékos 5600 darabot a városi tanács útján sürgette a commissió. Talán e késedelem miatt 1809-ben Mezey császári liferáns közvetítésével szállítottak 30 000 darab hadicsutorát. 1810-ben a céh 30-ról 45 krajcárra felemelte egy csutora árát, s emiatt alkudozások vannak, úgyhogy a megrendelés egy évig elhúzódik.

1810. júliusban tudatja a céhvel a commandó, hogy csak annyit fizet nekik is, mint a miskolci esztergályosoknak.⁵⁵ 1812 januárjában megint érdeklődött a commandó az árak felől, sőt április 24-én figyelmeztette a céhet, hogy szerezzenek be kellő nyersanyagot, mert a „Commissió maga sem tudja mostanság a változó időben sem egy, sem más részre magát erőssé tenni”. Nem is volt hiábavaló a céh felkészülése, mert még ebben az esztendőben két tételben 12 000 darab szállítást vállalta a veszprémi csutorás céh, majd 1813 márciusában ismét 5000 darab csutora elkészítésére szerződött. Ezt a szerződést sem tudták pontosan teljesíteni, és a következő feliratban okolta meg a céh a szállítmányok elmaradását:

„Felséges Királyi Helytartói Hadi Tanács!

Már mint egy 16, sőt 17. Esztendőktől fogva Mi Veszprém Városában levő Csutorás Cézhibeli Mester Emberek a Királyi Ó Budai Mundér Commissiót Contractus szerint egy-egy alkalmatossággal 24 és 30 Ezer Katonának adattott Csutorákat a Katonáság részére kiadottakkal provideáltak a Contractusban mindannyiszor meghatározott ára Szerint.

Valamint Szintén a legutóbbi Insurrectió alkalmatosságával is ezen Tettes N. Veszprém Vármegyék Szomszéd megyéiből fell keltt Seregekkel edjütt provideáltak ugyan annyi Csutorával, Valamennyi azok számára az alul még nevezetett Tettes N. Vármegyék, ugy mint: Tettes Veszprém, Komárom, Fehér, Somogy, Szala és Vas Vármegyék általuk ádtuk és még azon időben is mi a Királyi Ó Budai Mundér Commissióban levő contractusunk szerinti felfogadott Csutorák számát is bé szállítottuk”.

A továbbiakban elpanaszolta a céh, hogy a legények és az ifjú mesterek „a katonaaállításra hajszoltatnak, akik is azon életet kerülni kívánván, egy, két, sokszor három hétig sem dolgoznak, hanem lappangva bujkálnak”. Így az öreg mesterek nem tudnak egyedül megfelelni a követelményeknek, nem képesek egyedül az elvállalt csutorákat elkészíteni.⁵⁶

Ebből az írásból kitűnik, hogy a céh munkája mennyire keresett volt és hogy az eddig említett szállításokon kívül még kinek dolgozott.

A céh panaszát a Haditanács nem tudta orvosolni, mert 1814. február 19-én azt válaszolta, hogy „az Instanciájában kitett könyörgésének orvoslására éppen semmit sem mozdíthat”.⁵⁷

A sok nehézség ellenére is teljesítette a céh a megbízást, mert 1814-ben újabb 6000 db csutora szállításra szerződtek. Öt évig ettől kezdve nincs nyoma a szállításoknak. 1820-ban ismét készített a céh 10 000, majd 1821-ben 17 500 db csutorát a hadsereg részére.

Ettől az időtől kezdve több mint negyedszázadon át szüneteltek a szállítások. A bekövetkezett történeti események, a szabadságharc, majd azt követően az abszolutizmus nem volt alkalmas arra, hogy a bécsi udvar a veszprémi csutorásokkal dolgoztasson, de 1853-ban már megint 20 000 hadi csutora került ki a veszprémi csutorások műhelyéből, a következő két esztendőben pedig 10, illetve 11 ezer darabot készítettek. 1860-ban elvállalták a legnagyobb mennyiséget, 40 ezer darabot, úgy hogy havonta 3350 darabot szállítanak. A céh még ekkori hatalmas munkateljesítményét mutatja az, hogy ezt az óriási mennyiséget is rendszeresen leszállították és 1861-ben újabb 15 ezer csutora készítésére vállalkoztak.

Az utolsó adat, amely ezekre a szállításokra vonatkozik, 1867-ből való. Ebben a Commandó arra kérte a céhet, hogy az 1866-ban szállított 1963 darab csutora után járó 6 fr 25 kr bélyeget küldjék meg.

Ezzel az adattal megszakad az a háromnegyedszázados kapcsolat, amelynek során a veszprémi csutorások a monarchia hadserege számára dolgoztak. Ez alatt az idő alatt, 1798—1867-ig a céh közel 400 000 darab hadicsutorát szállított a hadsereg számára.

III. A MESTER ÉS ALKALMAZOTTAI

I. AZ INASOK HELYZETE

Az inas a mester anyagi gyarapodását szolgálta. A mester és inasa között a patriarchális kapcsolat csak írásos nyomokban található, az alapítás körüli időben. Később az inas egyre kevesebbet kapott gazdájától és mindinkább többet követelt tőle. A szegődtető, felszabadító pénz egyre emelkedett, a mester szolgáltatása pedig mindinkább csökkent. Mivel az inas rövid idő alatt olcsó munkaerő lett, a mesterek versenyeztek egymással az idegen inasokért, ezért a céh több ízben is szabályozta, a szegődtetés rendszerét.

A tanulási idő az Acsády-féle articulusok XII. pontja szerint 3 év, ha pedig a tanonc „gyengébb” 4 esztendő. Ennek ellenére találkozunk 1833-ban 5 évre szóló inasszegődtetéssel (Lipták Mihály), de olyan eseteket is találunk, amikor a mester a saját fiát csak két évre és „egy fertályra” szegőd-tette, vagy „szegődtetési és egyben felszabadítja”.

A XIX. század közepétől több feljegyzés van arról, hogy az inast felszabadították, de kötelezték, hogy megszabott ideig még a mesternél dolgozzon.

Amikor 1807-ben Török János inasát felszabadítják, arra kötelezik, hogy „még egy évig tartozik munkálkodni és fizetése darabonként egy pultura”.⁵⁸ Másutt is találunk példát arra, hogy az inast felszabadítják, de vállalja, hogy a mesternél marad, mert eladósodott és a tartozást le kell dolgozni.⁵⁹

Már 1837-ben úgy rendelkeztek, hogy az inasok szegőd-tetése is sorban megy, az inast a soron következő mesterhez rendelik,⁶⁰ holott az 1734-es articulus úgy rendelkezett, hogy új inast a mester akkor fogadhatott, ha az elsőnek már két éve kitelt. Persze mindez nem vonatkozott a mesterek gyerkeire.

Az inasnak szegődéskor igazolni kellett törvényes származását (1805-ben a balatonfüredi plébánia igazolja Onodi István törvényes származását), le kellett fizetni a szegődtető pénzt, s a kezeselek a kikötött összeg erejéig felelték, hogy az inas az éveit kitölti, és nem okoz a mesternek kárt. Az 1722. évi inasszegődésnél még két kezes volt, később már csak egy.

Itt a kezések 32 forintig vállaltak kötelezettséget. A XIX. század elején kevés volt az inas és szegődterészkor nem találunk kezest, de 1835-ben a céh megint szabályozta a jótállást. Az inasnak 10 forintot kellett letenni, s ha megszökött, elvesztette a pénzt és többé a mesterségbe nem vették vissza. Ha idejét rendesen kitöltötte a pénzt a kistársaság kapta meg. Nyilván nem lehetett valami fényes dolga az inasnak, ha így kellett védekezni a szökés ellen. 1833-tól a megye azt is elrendelte, hogy aki himlőoltást nem kapott nem szabad felvenni inasnak.⁶¹

Előfordult, hogy a mester ütlegette az inast. 1842-ben Mayer János csutorásmester súlyokkal hátbavágta az inasát (Lipták Pistát). A gyerek hazament („elszökött”) s az anya panaszt tett a céhnél, mondván a fiát vissza nem küldi a mesterhez „inkább csavargó legyen, vagy kanászbojtar”. A céh júniusban másik mesternek Markalt Jánosnak adta az inast, de már októberben megmástitották a határozatot és az inasnak vissza kellett menni a verekedő céhmesterhez „ha másképpen nem, tehát a T. Fő Biró ur által rendelendő Hajduk által is vissza kísértetheti”. Az inas úgylátszik mégsem ment vissza, mert Lipták Istvánt 1843. június 10-én Markalt János szabadította.⁶²

Az Acsády-féle szabadalomlevél szerint felszabadulásakor a mester a következőket köteles adni az inasnak: 1 vég abát, 1 pár fehér ruhát, elegendő bocskort és egy fekete süveget. Ezeket a feltételeket az idők folyamán a céh többször is megváltoztatta. 1833-tól már nem kapja meg az inas az „elegendő bocskort”, a süveg helyett pedig kalapot adnak, de megengedik, hogyha már „maga erejéből ha meg tud csinálni három csutorát (naponta) hát dolgozhatik, az maga fájából három nap (havonta?) de a maga viaszából”.⁶³

Az inasokról a céh két év múlva újabb határozatot hoz, amelyben megszüntet mindenféle fizetést és eltörli a lábbeli szolgáltatását is.⁶⁴

Persze ez a határozat azokat a keveseket és legszegényebeket érintette, akik nem a céhmester fiai voltak, hiszen a saját gyerekeikről így is úgy is az apának kellett gondoskodni. Az inasok többsége a csutorásmesterek gyerekeiből került ki, akik — igen kevés kivételtől eltekintve — az apjuknál tanultak.

Az inasévek kitöltése után próbamunkát kellett végezni, amelyet két „kinevezett” mester vizsgált felül, majd kezdetben természetben, később pénzben kellett adni a „társposharat” az áldomást.

2. A LEGÉNYEK MUNKAKÖRÜLMÉNYEI

Az articulus a céhbeállítás előtt megkívánta, hogy a legény 3 évig céhes helyen vándoroljon. Először „próbahetet” kellett szolgálni, csak ezután állapították meg a legény fizetését. Mielőtt gazdájától megvált két „búcsúhetet” kellett eltölteni.

A 3 évi vándorlást a csutorásmesterség ritkasága miatt nem valósíthatták meg, mert amint azt egy 1808-ból való úriszéki ítélet mondja „Csutorás mesterek közel való helyen nincsenek” vagy „nem sokan vagynak”. Ezt az úriszék ítélete szerint úgy kell pótolni, hogy a legénynek a 3 év alatt más-más mesternél kell dolgozni, még akkor is, ha az apja Veszprémben lakó csutorás. Gondosan ügyelt a céh arra, hogy a mesterek pontosan betartsák a „legények iránt való végzést”. Már 1738-ból találunk ilyen irányú panaszt. A legények zömét a veszprémi csutorásoknál szabadultak tették ki. Nagyritkán előfordult, hogy magánosan más városban dolgozó csutorástól jött legény kereset munkát Veszprémben. A katonasághoz bevonult és szabadságon levő mester legények is dolgoztak, de az ő bérezésükre külön szabályokat állapítottak meg. Előfordult olyan eset is, hogy valamely csutorásmester nem kitanult embernek is adott munkát; valószínűleg ilyen esetben rokon szakmában tanult emberről, vagy ügyeskező faragóról van szó.

A vándorlás helyett elrendelt sorjázással kapcsolatban sok probléma volt. Már 1738-as kelettel található a veszprémi csutorások iratai között egy „Ilyen formán élünk” mottójú fogalmazvány, — pecsét és aláírás nélkül — amely a legény-

céhről szól. Ebben az iratban szabályozták, hogy a mester a legényt időn túl nem tarthatja meg, hanem végig kell csinálni a sort. A céhmesternél kellett kezdeni a sort, ez tartott három hónapig. Azután a legény a legőregebb mesternél folytatta és a legfiatalabbnál fejezte be. A sor a céhmester után 2—2 hónapig, illetett meg egy-egy mestert. Ha a soronkövetkező mesternek nem volt szüksége legényre, akkor az illetőt átugrották.⁶⁵

Az időhöz kötött sorjázást 1767 októberében a tanács közbejöttével — nyilván a céhen belül el nem intézett vita miatt — megváltoztatják. Egy-egy mesternél a soros legény addig maradt, amíg 200 csutorát készített. Elhatározzák még, hogy aki „a darabszámra való sorját elereszti” annak egy új sor kezdetéig nem adnak legényt. Ugyancsak kizárták a sorból azt a mestert, akinek csutorás legény fia volt. A „darabszamos legény elkerülje azt a mestert is, akinek egy évnél öregebb inasa van. A határozat végrehajtására az atya mesternek legyen gondja”.⁶⁶

E határozat sem hozott megnyugvást, mert kevés volt a legény és sok az olcsó munkaerőt igénylő mester. Ezért 1801-ben egy mesternél már csak 100 csutorát készíthetett egy legény. Ha nem tartották be a szabályt, a mestert és a legényt is megbüntette a céh. 1840-ben 4 forintra büntették egy mestert, mivel a legényével többet dolgoztatott. Így sem mentek a dolgok simán, ezért 1842-ben úgy határoznak, hogy aki soros legényt kap, 1 forint taxát fizet a ládába.

A máshonnan jött legény ritka, de azért előfordul az iratokban; 1805-ben Szentesről jött Veszprémbe egy legény. A máshonnan jött legényre is kötelező volt a sor, erről az atyámester gondoskodott. Mégis előfordult, hogy egy-egy mester kérdés nélkül befogadott legényt (1845).

A szabadságos katonák munkáját már 1841-ben szabályozta a céh. Megtiltotta, hogy szabadságos katonának munkát adjanak a céhnek történt bejelentés nélkül. A vétkezőket 4 forintra büntették. A céh mindig megállapította a legények fizetését, amihez minden mesternek alkalmazkodnia kellett. A legények egy része nyáron inkább mezei munkára ment, mert ott többet kereshetett, ezért azok fizetését, akik aratni mentek, Szent István (aug. 20.) és Kisasszony (szept. 8.) közötti időre magasabban állapították meg.

A legények a mesternél ellátást kaptak, s ezen felül a munkájukért darab-bért. Az ellátással nem lehetett baj, mert ilyen panasz nem található a céhiratok között. Annál több vita volt a bérezésből. A bérezésről a következő adatokat lehetett összeállítani:

Év	Bér egy darab csutoráért	Jegyzet
1806. V. hó	1 garas	ha nem megy aratni 2 garas
1806	1 poltúra	—
1811	3 krajcár	ekkor egy hadicsutora 45 kr
1832	2 krajcár	—
1834	1 garas	2 krajcárral számolva
1839	5 forint	100 csutoráért
1841	12 forint	100 db után „a maga kenyere- rén” (katona)
1846	6 krajcár	—
1850	5 forint	100 csutora után (katona)
1857	3 forint	100 darabért és két napig dol- hat magának. A hadicsutora ára ekkor 26 krajcár 1 öl fa 4 forint.

A mindenkori pénzérték vásárlóerejének megállapítása túlhaladna ennek a tanulmánynak a kereteit, hiszen csak Mária Terézia uralkodása alatt 98 féle váltópénz volt forgalomban. Általában megállapítható, hogy a legények fizetése két kivételtől eltekintve akkor volt matematikus, amikor nem voltak hadiszállítások. 1811-ben a mesterek egy hadicsutora árának nem egészen 7%-át, 1857-ben pedig kb. 11%-át fizették ki munkabéreként a legényeknek. Az 1806-ban sze-

replő váltópénz a poltúra Mária Terézia alatt 1747—1755-ig és II. József egyedüli uralkodása alatt 1780—1790-ig volt forgalomban.⁶⁷

A veszprémi csutorás céhben név szerint 14 legényről tudunk. A legénycéhről nem maradt fenn írásos emlék, de az öregcéh iratai között számtalan olyan adat van, amely a legénycéh fennállását kétségtelenné teszi. A veszprémi Bakonyi Múzeumban őrzik a legénycéh korszóját. 1834-ben a legények új ládát kapnak, a régicit adják. 1877-ben is említik az ifjúság ladját. Mivel a legények száma az adatok szerint 14-nél soha nem volt több a „kistársaság” nem fejthetett ki nagyobb működést.

Az elmondottakon túl összefüggő adatok a legénycéhről nem állnak rendelkezésre a kistársaság iratai nincsenek a Bakonyi Múzeum birtokában. A céhíratokból itt-ott következtethetünk a legénycéh működésére; 1868-ban az évi generálgyűlésen 2 forintot adnak az „ifjúság ladjának”, 1873-ban pedig bejegyzik a protoculumba, hogy a „kistársaság ladjája az új atyamesterrt elfogadja”.⁶⁸

A mesterek és legények együttélése sem volt zavartalan. Nem egyszer panaszoznak a legények, hogy bérüket a mester nem fizette ki, az előírtnál többet dolgoztatott, de még arra is van adat, hogy a mester a legényét megverte. 1836-ban arra kötelezték a legényeket, hogy a munkavizsgáló mesternek fizessenek fejenként 6 krajcárt azaz 2—3 csutora munkabéért, azonkívül ha a munkavizsgáló hibát talált, a legény érdeme szerint megbüntették.

Ha a legény a mesterséget elhagyta, súlyos árat fizetett, ha ismét csutorás-legény kívánt lenni. 1840-ben Huszár János mesterségét elhagyta, s csak úgy vette vissza a céh, hogy 10 forintig köteles ingyen dolgozni, illetve ezt az összeget a céhládba befizetni. Ez azt jelenti, hogy kb. 200 csutorát ingyen készített (két hónapi munka) csak az ellátást kapta a céh által kijelölt mestertől. Más esetben újra fizetni kellett a szegődtető és szabaduló pénzt és meg kellett adni a társpharát, ami együttesen 12 forint volt.⁶⁹

Nagyon jámborul kellett viselkednie a legényeknek, nehogy az úriszék elé kerüljenek. 1821. december 7-én a Török István csutorásmesternél dolgozó Ripel József a háziasszonnyal összeperlekedett. Mint visszaeső bűnöst az úriszék a következőképpen büntette: „a vasban álló magának meg érdemelt büntetésére, másutt pedig hasznos példájára a mai napon a vármegye háznak kapuja alatt el veendő kemény 16 pálca ütésekre ítéltsék és megjavulásának reménye alatt szabadon elbocsátatni rendelték”.⁷⁰

A mesterlegények, munkások a kiegyezés után az országon kívül, Amerikában, Franciaországban próbálnak szerencsét. A belügyminiszter 1876. január 9-i leiratát a városi jegyző megküldte a csutorás céhnek is. A leirat közölte, „hogy a legújabb időben számosabb Magyar és Osztrák alarvalók, különösen iparosok vándoroltak ki Észak-Amerikába azon reményben, hogy ott mint iparosok és munkások magasabb díjazás mellett fognak alkalmaztani... Minthogy jelenleg a honos munkások sem láttathatnak el elegendő munkával, ... a kivándorlók ugyan ott a legnagyobb inséggel küzködnek”.⁷¹

Az 1877. július 7-i belügyminiszteri leirat pedig megállapította, hogy „még mindig számos munkakereső érkezik az osztrák—magyar monarchiából Párisba... abbeli biztatásra, hogy Párisban a világkiállítás alkalmából elég munka található utaztak oda. Minthogy azonban Párisban napról-napra nehezebben lehet munkát találni, az oda érkező nagyszámú munkás a biztos nyomornak van kitéve”.⁷²

IV. A CÉHMONOPÓLIUMOK

1. GYANTA BESZERZÉSE, KERESKEDELMİ KAPCSOLATOK

A céh két irányban állott kapcsolatban a kereskedőkkel; a gyanta vásárlásánál és a készáru eladásánál.

A gyantát állandóan a „gyantáros némettől, zsidótól” vásárolták. A céh irataiból megállapítható, hogy a fő szállító egy „Vira nevű kalmár Hörnstein-ből”. Lovaskocsival,

fahordóban szállította a kereskedő a gyantát, egy-egy alkalommal 7—15 mázsát. A kereskedők — de különösen az állandó szállítójuk Vira — hitelt is nyújtott a céhnek. Sok feljegyzés tanúskodik arról, hogy minden szállítmánynál részben, vagy egészen adósok maradtak a kereskedőnek. Virától 1823 novemberben vesznek először gyantát, de már 120 forinttal adósok maradtak, s a fizetést György napra (április 24.) ígéri. Majd 1827 augusztusában ugyanettől a kereskedőtől 6 mázsa 10 forint „gyantárt” vettek mázsánként 9 forintjával és adósok maradtak az egésznek az árával Szentmihályig, s akkor pontosan ki is fizették a tartozást.⁷³

A feljegyzésekben még a következő „gyantárosok” találhatók: „Czigler, Klausner, Firig, Rosa Josef, Part József és Franz nevezetűek. Viasz vételről is vannak feljegyzések pl.: 1821-ben vettek 101 fontot.

A gyantát a mindenkori céhmesternél raktározták. Itt mérték ki a „céh mázsáján” a mesterek részére. A legtöbb mester ugyancsak hitelbe kapta, s részletekben fizette meg. A hadiszállítások időszakában a gyanta árat az osztozkodásnál levonta a céhmester. A szétmérés nem mindig lehetett pontos, mert előfordult, hogy vagy pénz, vagy valamennyi gyanta megmaradt. Feltehető, hogy a céh a vételárnál magasabb áron osztotta szét a tagoknak, mert rendszeresen találkoztunk „gyantárdivízióval”, amikor a megmaradt pénzt vagy gyantát szétosztották. Az osztás az elvitt gyanta arányában történt.⁷⁴

Egy alkalommal előfordult, hogy a mesterek kételkedtek a mázsa hitelességében és bevádolták a céhmestert.⁷⁵

Az éves generális ülések alkalmával, amikor számadást csináltak, a céhmester a gyantával is elszámolt. Besenye István az új céhmesterek átadott 1820-ban 148 forint készpénzt és 117 forint értékű gyantát.⁷⁶

A csutorához való fát a mesterek nem vásárolhatták kereskedőtől, mert azt a céh szigorúan tiltotta. Nyilván a fa szűkében a mesterek nem tartották megukat ehhez a szabályhoz, mert a céh 1815-ben újra szigorú büntetés mellett tiltja a kereskedőtől történő fa vásárlását.⁷⁷

Az előzőekben már beszámoltunk a hadiszállításokról, s kitév, hogy a céh — két esetet kivéve — kereskedő közbeiktatása nélkül szállított.

A készáru kereskedelmi értékesítésével egy ízben az 1875 évi XXXVII. törvénycikk megjelenése után találkozunk A csutorás céh és a kereskedő pécujával ellátott okmány szerint Deutsch Adolf veszprémi kereskedő 1876. május 13-án szerződést kötött a céhvel 3000 darab csutofrára, 37,50 forintot áron 100 darabonként. A kereskedő 100 forint foglalt ad és a szerződésben kiköti, hogy „előfordu ó viszálykodás esetén mindkét fél alá veti magát szabadon választandó sommás bíróságnak”.⁷⁸

A céh gyakran vett igénybe kölcsönöket, amely után kamatot fizetett. A kölcsönadók neve, a kölcsönvett összeg és a fizetett kamat a feljegyzésekből megállapítható, de azt csak valószínűsíteni lehet, hogy a kölcsönadók a céhmesterek gazdagabb rokonai, ismerősei lehettek. A céhíratokból a 255. oldalon feltüntetett kölcsönöket lehetett megállapítani.

A kölcsönök visszafizetése nem ment mindig simán. Az 1840-ben felvett kölcsönrel foglalkozott az 1843. március 24-i céhgyűlés.

Elhatározták, hogy azt a 200 váltó forintot, melyet régebbi idő óta kamatra felvettek és ezelőtt volt céhmester által elköltetett részint a rendszertelenül vezetett számadások miatt nem derült ki, hogy hova lett, elhatározták, hogy az ezek után bejövő pénzből a hiányzó összeget törlesztik és mindennemű felesleges kiadástól az eddigi szokásos borozások és egyéb költségek „szorosán megtiltatnak”. A céh határozata Pintér István céhbiztos jelenlétében történt.

Cecci Ignác gyámtyától kölcsönvett pénz szétosztását 1841. decemberi céhgyűlésen elismerik azok a mesterek, akik a kölcsönből részesültek. Valamennyi pénz még hiányzott és úgy határoztak, hogy az a 24 céhtag, aki a legutóbbi céhgyűlésen osztalékot kapott, tartozik a hiányzó összeget legfeljebb egy hónap alatt összeadni.

A kölcsön felvétel ideje	Kölcsön	Kamat	Kölcsönadó
1800	200 forint	6%	Szítás
1813	30 rhénes forint	1 for 24 kr	Tulika Mihály
1819	150 forint	12%	Tóth István
1824	40 forint	„procento szerint”	Sáfár Ferenc
1826	75 forint	„százalékra”	Varga Ferenc
1831	200 váltó cédula	..	Schmidt Mihály
1834	30 váltó forint	..	Vetsei József
1835	100 forint	..	Kosik István
1936	50 forint	..	Varga Ferenc
1840	200 váltó forint
1841	60 forint	..	Varga Ferenc
1850	200 váltó forint	6%	Cecci Ignác városi gyámtya
1855	100 forint ezüstben	6%	Ferenczi doktor

2. A CSUTORÁNAK VALÓ FA BESZERZÉSE

A céh megalakulását alapvetően meghatározta, hogy Veszprém a Bakony erdeinek lábánál fekszik így a nyersanyag biztosított volt. Másrészt közel van a balatoni bortermelő vidékhez, s joggal számíthattak a mesterek arra, hogy a csutora kelendő lesz.

Amíg az erdőket kezdetben szabadon használhatták, nyilván simán ment az alapanyag beszerzése, de a XVIII. században megszűnt ez a lehetőség. Pl. az Eszterházy uradalom a pápai erdőkből minden „faragó” embert kitiltott és az eddig ingyenes fa vágását csak a magas taksa ellenében engedélyezték. A várpalotai uraság is csak magas árak fizetése mellett engedélyezi a megjelölt törzsek kivágását. Mindenki annyi darabot vághatott ki, amennyiről a „cédulája” szól, ellenkező esetben nagyon magas összegre bírságotlák meg.

Így érthető, hogy nagy gond volt a mestereknek a megfelelő fa, mint a legfontosabb nyersanyag beszerzése. Gyakran olvashatunk a céhiratokban olyan panaszokat, amelyek a nyersanyag hiányát igazolják. A szükséges fát a mesterek az erdőn vették meg az uradalmaktól. Gyakran kellett a céhnek a főbíró szívességét igénybevenni az uradalmakkal szemben, akik sokszor csak az ő közbenjárására adtak a céh tagjainak megfelelő szerszámfát. A szentgáliak, gyertyánkútiak, csehbányaiak, lókiútiak, zirciek, olaszfalusiak, pénzeskútiak, a helybeli piacra is hozták be csutorának alkalmas fát, de ennek megvételénél valóságos harc fejlődött ki. Az apa erőszakkal vette el fiatal mesterfiától a már megvett fát, a mesterek és hozzátartozóik egymásra ígértek a vétel alkalmával.

Az első 1798-as hadiszállításhoz szükséges fa biztosítására az alispán segítségét vették igénybe, de még így is sok bonyodalom támadt.

A Réde-i földesúr 1799. január 28-án a csutorások ügyében latin nyelvű levelet ír az alispánnak, amelynek magyar fordítása az alábbi:⁷⁹

„Tiszteletreméltó és Nagyságos Tanácsos Ur és Alispán Ur! Január 25-ről keltezett és küldött levelét a szokásos udvariassággal vettem, s ennek megfelelően, hogy elégtétessék Tekintetességes akarátának, eljártam. Miután a Réde-i erdőm átvizsgáltatván, gyengénél más fát alig termel, a szükséges fa csutorák előállítására ebből nem lehetséges szolgáltatni fákat. Akli nevű majoromban fekvő erdő ezt a hiányt pótolja és amennyire csekély erőm megengedi 8 álló fát, az elkészítendő facsutorákra alkalmasokat minden ár nélkül adom oda, ezért is hivatalnokaimat e pontban oly módon oktattam ki, hogy azokat az első alkalommal megjelölni el ne mulasszák

gróf Eszterházy Imre”

Úgy látszott a csutorásmesterek jó haszonra tehetek szert az első hadiszállításnál, mert a fát ingyenesen kapták csak ki kellett vágni és a törzsöket leszállítani Veszprémbe. Közben az alispán a pápai uradalomban is eljárt, ahonnan Bittó Titus 1799. február 3-án küld ugyancsak latin nyelvű levelet. Többek között megírja: „12 000 fapalack gyártására vállalkozó veszprémi esztergályosok száma kivágandó fákról”, hogy bár a fák irtása szabályozva van, „mégis a fel-séges királyi szolgálat előmozdítására” ha ilyen fák a következő három évben az erdőirtáskor találtak, azokat amennyiben nála jelentkeznek a fák minőségének megfelelő mérsékelt áron kiadja.⁸⁰ Itt tehát már nincs szó ingyenes fáról.

A gróf Eszterházy-féle ígéret teljesítése sem ment egykönnyen. Úgy látszik a magas ígéret ellenére a tisztviselők nem, vagy másként lettek kioktatva; Kun László alispán ugyanis az alábbi levelet írta a priornak:⁸¹

Telljes bizalmu Feő Tisztelendő Prior Uram! A Veszprémi Csutorás Mester emberek mai napon hozzám jöven panaszkodnak az erán, hogy amidőn a folyó hónapnak 22-ik napján pénteken szekereseik azon törzsöket a Méltóságos Rhédei Uraság az én kérésre nékik a Felsőg számára csutoráknak adott az Akli Réteken a hó tetején és így minden kár tétel nélkül hozhatták volna az Akli Major gazda valami tizenkettő magával uttyokat elállvány és a kár tétel czime alatt két lovat és szánat elhajtván és Zirczi Tisztartó Ur mindaddig magánál tartotta, míg 2 forintot kezéhez nem számláltattanak, a többi emberekkel, pedig ugyanazon törzsöket lehányatták melyeket a Felsőgnek is és az említett csutorásoknak kik bizonyos időre kontraktus mellett fogadták fel a csutorák elkészíttetését, valóságos kárával és meghátráltatásokkal most is az Akli réteken vagynak. Mivel pedig az szán még annyira megterhelte és az idén tartósan való mély hó miatt, másutt is ugyan, de kivált a réteken olyan kárt nem tehet, mellyel akár két forintokat, akár pedig az ilyen munkának meghátráltatását felérné, azonban az említett szekeresek a Felsőg dolgában járnak, s a Veszprémi csutorások kötelesek a felvállalt számú csutorát kontraktusokban kiszabott időre elkészíteni, mely dolognak annál frisebben lehető végrehajtása végett történne az Uraságoknak, kik nagyobb fás erdőkkel bírnak, a Felsőg nevében való megkeresése is: ehhez képest bizodalmasan kérem Feő Tisztelendő Prior Urat, ne resteltesék Tisztartó urat arra követelezni, hogy a kezéhez olvasott 2 forintot, a felhozott fuvarosoknak vissza fizessenek, és az Akli réten lehányatott törzsöket minél előbb leendő elhordatása csak legkisebben is ne akadályoztassék.

Többire szokott tisztelettel állandón

Maradok

Telljes bizalmu Feő Tisztelendő Prior Urnak

Veszprém 28. febr. 1799.

tökéletes igaz Szolgája
Kun László”

Nem tudjuk a vita hogyan végződött, de úgy látszik, egyre nehezebb a csutorának alkalmas fa beszerzése. A heti piacon vásárolt fa úgy látszik az uraság engedélye nélkül került az eladókhoz, s emiatt három céhmestert megbüntettek. 1820-ban ezért a hatóság segítségét veszik igénybe bajbajutott mestertársaik érdekében, a céh az alábbi beadvánnyal fordul a főbíróhoz.⁸²

„Tekintetes Nemzetes és Vitézli Esztergomi Ignáz Urhoz, mint ezen T. nemzetes Veszprém megye Nagy Érdemű Feő Birájához nyujtandó kérése a Veszprémi Csutorás Czéhnek.

Tekintetes Fő Biró Ur, Nékünk Kegyes Uruk! Mái napon tartott Czéh Gyülésünk alkalmatosságával Vecsei János, Bakos Jóseff és Rozs Jóseff czéhbeli mester társaink állottak panasz képpen elüttünk fölfödöttetvén miképpen ők Tekintetes Fő Biró Ur által, kiki ugyan annyi summában újra megmarasztaltatott légyen. Mely summán egy ihar vagy juharfa törzsököt az eladó felelő megvetek. Melly panaszokra az alul irott csutorás czéh az említett czéhbeli mester társak egyáltalában ártatlanoknak találván a másodszeri fizetésre avagy büntetésre ezen alul irott okokból, éspedig;

1. mivel az olyan törzsököt áruló szabadon hozván azokat is a vásárra, kik közül Szentgáliak, Gyertyánkutiak, Cseh-Bányaiak, Lókutiak, Olaszfaluiak, Pénzeskútiak, Zircziek és Kislődiek is találtak, és így melyik határbéli törzsökért büntetésnek meg a czéh éppen által nem láthatya.

Annyival is inkább,

2. mivel ha a csutorás meg nem venné a törzsököt, megvenné azt Fislér, Pintér, Metző.

Márpedig;

3. ezen csutorás czéhnek e jelen való üdőben is a Budai Comissióba 10 000 darab csutorát contractus mellett utolsó októberig ezen esztendőben beállítani szükséges iménd, de még onnéd is indítatván.

4. Mivel ha bár a csutorás czéh a Szent-Gályi határbéli erdőn magának álló fának leendő kiadattatásáért könyörgött is vala több ízben ez ideig, mindannyiszor megtagadtatnak a czéhnek kérésére a nemes comissárius által, mert ugyanis inkább a Tekenyő, Lapát és Villa tsinálóknak adták azokat.

Mindezekre nézvet könyörög a csutorás czéh a már írott három czéhbeli mester társainak minden további háborgatás alul leendő felszabadittatásáért.

Most pedig ezeknek fellődözése után vagyunk

Tekintetes Feő Biró Urnak

Veszprém 10. aug. 1820

alázatos szolgálja
a Veszprém Csutorás.
Czéh Közönsége”

Érthető, hogy ha ilyen körülmények között a mesterek között kiéleződött a verseny a faanyag beszerzésénél és nem tartották be a céh előírásait.

A hetipiacon, a favásáron napirenden vannak a veszeke-dések; a mesterek becsmérték az eladót, orozva elhozattak iharfát, a nagyvászonyi erdőből, az apa a fiától erőszakkal elvette a fát, a mesterek egymásra licitáltak, összeverekedtek az erdőőrökkel stb.⁸³

3. A CSUTORA ÉRTÉKESÍTÉSE

A hadiszállítasokról és a néhány kereskedőnek történt eladásokról már szoltunk. Ezek azonban — bármilyen nagy mennyiségek voltak — csak kivételnek tekinthetők. A csutora értékesítése általában mégis az országos és heti vásáron történt.

A mesterek készítményeiket a fogadott kocsikra rakták és felkeresték a különböző vásárokat. Rendszeresen árultak a helyi vásáron kívül Szekesfeherváron, Szekszárdon, Tolnátamásiban, Somogyban. A szekesfehervári vásáron állandóan kijelölt helye volt a veszprémi csutorásoknak, de elkerültek még a pesti vásárookra is.

A tamási előjáróság 1801-ben pecsétes levélben közli a céh vezetőivel az öt vásár időpontját. A fehervári vásárbiztos 1822-ben értesíti a céhet, hogy a cédulaház előtt az első helyet a veszprémi csutorásoknak jelöli ki, azután következnek a várpalotaiak, majd a pápaiak.⁸⁴

A mesterek fogadott kocsival vitték a portékát. Már 1774-ben találunk adatot, hogy a csutorások együtt vannak, egyik céhmester házánál, amikor az „Örszélet napi vásárra kocsi keresnek”. Hiány lehetett fuvarosokban, mert még Felsőörsről is fogadnak kocsi annak ellenére, hogy ha paraszti munka volt a fuvar nem teljesítik. 1801-ben az egyik fuvarost fel is jelenti a céh a bírónál, de hiába, mert azt a választ kapták „mert most előbb hadd nyomtasson el”.⁸⁵

A vásárookra csak egy kocsi árut vihetett minden mester a árúját a vásáron asztralra rakta ki, csak egy asztalon árulhatott. 1733-tól kezdve a céh azt is kikötötte, hogy „cifra” vagy „kockás” csutorát nem szabad a vásáron árulni. Ezek ellen a szabályok ellen vétőket pénzbüntetésre ítélték. Mégis minden évben több mestert büntet meg a céh, mert a vásárokon „cifra” vagy „kockás” csutorát árult. Különösen gyakori az ilyen büntetés 1839—1846 között. Bizonyára kelendő volt a díszes csutora, de mivel feltételezhetően nem tudott mindegyik mester készíteni, a céh előjárósága kizárta a céhen belüli versenyt. Ugyancsak több büntetést szab ki a céh a jegyzőkönyvek tanúsága szerint azért, mert

egyes mesterek két szekérrel vitték a vásárra, vagy két asztalon árultak.⁸⁶

A vásározások alkalmával — gondoljunk egy-egy jól sikerült nap után — elmaradhatatlanok voltak a kocsmázások. Az ivászatok után verekedésre is sor került, amibe a hatóság is beavatkozott.⁸⁷

4. A ROKONSAKMAK KIZÁRÁSA, HARC A KONTÁROK ELLEN

A bakonyi erdők falvainak lakói közül sokan nem tudtak a mezőgazdaságból megélni, ezért a nép faszerszámok, házi-eszközök készítésével segítette magát. A háziipar termékei mentesek voltak a földesúri szolgáltatástól, így a jobbágyoknak csak az anyag beszerzésére volt kiadása. Mikor a céhek a nem kívánatos verseny miatt — mint kontárok ellen — felléptek a háziiparosokkal szemben, a nemesi kúriák védőszárnnyai alá húzódnak, de ezt a megye már 1720-ban megtiltotta.

Bár a veszprémi csutorások mindig megvédték kiváltságukat, nem találunk a céh iratai között olyan adatot, hogy vitájuk lett volna a veszprémi vagy más helyen működő esztergályosokkal. Ezek pedig készítettek a csutorásokhoz hasonló tárgyakat. A nagybányai esztergályosok 1716. évben kelt céhszabályzata szerint kétféle mesterség működött a céhen belül; az esztergályosok és a tálás mesterek. Előbbiek készítettek csutorához hasonló „csucsszájú féloldalú lapos palackot”.⁸⁸

A céh irataiból egy esetről tudunk, amikor a városban kívül lakókat a céhbe való belépésre akarja rábírnai (Filia).

1787-ben panaszt tettek a viceispánnak a bakonybéli „himpellerek” miatt. Főképpen azt panaszolták, hogy a bakonybéliek miatt nem tudnak csutorának alkalmas, jó fát kapni, holott nekik „a Felsőg csutoráihoz kellene”. Azt kérték, hogy lépjenek be a bakonybéliek a veszprémi csutorás céhbe és remekül csináljanak „egy tányér remeket, csapott, kétoldalú un. trancsértányért”. Felsorolta a panasz a 9 himpellér nevét is. Azt a panaszt január 21-én adta be a céh, s már 23-án elrendelik, hogy a bakonybéli tányérosok január 27-én jelenjenek meg Besenyő Márton csutorás céhmesternél „mert különben a Vármegeye katonája által citáltatnak”.⁸⁹

A bakonybéliek nem várták meg a határidő elteltét, hanem január 25-én ők is beadvánnyal fordultak az alispánhoz, s többek között helytelennek mondták a veszprémi csutorás céh azon állítását, hogy miattuk nem kapnak alkalmas számfát, mert az „ő határukából soha még egy törzsököt Veszprémbe nem vittek”. Megemlítették, hogy ők minden évben vettek az erdőn egy-egy álló fát, ami alkalmas számfátkészítésre. Nem is dolgoztak rendszeresen az egész évben, csak akkor „ha paraszti munka összel megszűnik”. Ekkor azonban nemcsak tányért, mozsarat, hanem teknőt, talicskát is csináltak. A bakonybéliek beadványa szerint a számfaragó emberek száma mindinkább apad, mert „az öregebb (nagyobb) számfaragásnak kényszerítettünk ellene mondanai a fának fogyatkozása miatt”. Beadványukban végül kijelentik, hogy készek inkább a munkától elállni, de a céhbe nem lépnek be.⁹⁰

Január 27-én a bakonybéliek folyamodását az alispán kiadja a csutorás céhnek, amely már 3-án válaszolt is a bakonybélieknek. Nem fogadták el a felhozott kifogásokat. Azt állította a veszprémi céh válaszában, hogy a bakonybéliek drágán adják az árut és nyáron is dolgoznak. „Nyáron is csinálják a mesterséget, műhelyben, sőt az erdőkön guyhókat csinálván amint a zirci kőrisesben és a Ns. Eszterházy gróf erdejében is megtörtént”.⁹¹ Kérték az alispánt, aki nem akar dolgozni a mesterségben adjon írást, vagy kötelezze őket a céhbeállításra.

Ezek után a viceispán kötelezte a bakonybélieket, hogy február 8-án jelenjenek meg előtte Veszprémbe. Bár a kihallgatásokról feljegyzéseket nem találtunk, mégis bizonyos, hogy az ügyet sikerült békésen elintézni, mert 1789. február 28-án megegyezést kötött írásban a céh a „Tekintetes Drága nagy Ur Ordinárius Vice Ispány jó Kegyes Pártfogó Uruk” rendeletéből a bakonybéliekkel. Az egyezés szerint minden belépő bakonybéli 3 fr 50 krajcárt fizet. Tartoznak ezenkívül

Mi Veszprémi Dólsőletes Csutorás Céh
adjuk tudtára mindeneknek valakiketek
adologillet, hogy Pápai Lakos Ns Furdós
András meg kereste az Erdemes Csutorás
Céhet is magát az Céh gyűlékezeti ben bi
adta ~~fi~~ Céhre is mindenekről bátsületes
sen meg fizetett, Melyről adjuk ezenn
Testimoniális Levelünköt melyet Nevünk
ala irásával ugy sokot petstünkkel is bizonyítottuk

Köte Veszpré Sept 19én az
1819 Ertendöben

Ordinarius Céh Mester Besenyei István
Vízze Céh Mester Bakos József
Nagy Joth Péter

11. Furdós András filiális mester részére kiállított level.

11. Zunftbrief für Filialmeister András Furdós

11. Lettre délivrée pour András Furdós, maître «filiális».

11. Письмо, выданное филиальному мастеру Андрашу Фюрдöшу.

kántorpenzt fizetni, amelyet a karácsonyi generális gyűlésen kell leróni. Ezen az évi generális gyűlésen tehát a bakonybéli filiális mestereknek is meg kellett volna jelenni.

Az egyezség hátlapján 6 pontban foglalták össze a filia jogait és köteleseit. („Törvényünk és Regulánk azt tartja!”) Az első pontban kitűnik, hogy a céh „voxs” szerint (szavazással) Litnitzky (máshol Lipmiczky vagy Litsnizky) Jánost, a bakonybéli filiális céh vezetésére vicecéhmesternek választották.

Felhatalmazták a vicecéhmestert, hogy azokat, akik a céh szabályait nem tartják be, megbüntethesse, a befolyó büntetéspénzt azonban köteles a veszprémi anyacéhnek befizetni. Kikötötték még azt is, hogy a tanoncok szerződötése Veszprém-ben történjék. Az egyezség felsorolja a belépők neveit is, ebből kitűnik, hogy a bepanaszolt 9 faragóemberből csak 7 lépett be a céhbe.⁹²

Ennek a megállapodásnak nem volt sok gyakorlati értelme. Sehoh sem találjuk nyomát annak, hogy a bakonybéli céhszer is teljesítették volna vállalt kötelezettségeiket. A belépett mesterek egyetlen kántorrajstromon sem szerepelnek, nem találunk a bakonybéli filiáktól származó bevételt sem a számadásban. Az anyakönyvek nem említnek bakonybéli tanoncszegődötést, sőt a belépett mesterek neveit sem találjuk ott, pedig — igaz, csak 1817-ben — a filiális mesterek külön fel vannak sorolva. Valószínűleg tehát, hogy a veszprémi csutorások csak a hiányzó faanyagból akarták a versenyt kizárni, amikor a bakonybélieket belépésre kényszerítették.

A bakonybéli kísérlet után a céh a magányosan dolgozó vidéki csutorásokat nem kényszerítette belépésre — nyilván nem jelentettek konkurenciát. A céh anyakönyve — a bakonybélieken kívül — három vidéki ún. „fél céhest” jegyzett fel. Őri István 1817-ben állott be, valószínű Palotáról. Ugyanebben az évben áll be „fél-céhre falusi módon” Demelki Zsigmond, akiről nem tudjuk pontosan, hol dolgozott. Ez utóbbi filiális mester 1837-ben szabadít egy ádázteveli tanulót, s ebből arra következtethetünk, hogy Demelki Pápan dolgozott. A harmadik filiális-mester „Ns. Csurgai János 1838-ban állt be 52 frt fizetés ellenében félcéhre Páparól”.

Egészen más okból kívánta a céh vezetősége Fördös András 1819 óta filiális mester belépését. Kelet nélküli, valószínűleg 1830 körül készült alábbi irat világítja meg az ügyet.⁹³ „Hogy Veszprémi születésű Ns. Fördös András Pápara vévém lakását ott megházasodott és ott fusér képpen az csutorás mesterségben minden ché nélkül dolgozik és mig vándorolt is semmi kuntsaft nélkül bojgati és amidón Pétsről jött az Atyát látogatni akkor egy lovat ellopott, Veszprémi lakos Markalt Pálnak el is adta és az említett Markalt Pál elment az Somogyba vásárra és ott az lóra ráösmertek és az lovat elvették, ezt az csutorás embert elhajtották Kaposvárra ott az Veszprémi emberek letettek érte kezesek 100 forintig, ezen Száz forintot le is fűzettek az lónak szerentséssen lett helyreállításiág. Mivel a Királyi parantsolat azt tartja a fusereket céhes helekre kell hivni és mi is ezt akarjuk, hogy az nevezett Fördös András is céhünk társaságába jöjjön velünk, edgyet értő is legyen, vagy remeket tsináljon, vagy pedig más kép teygen elégséget, holott az céh tisztát szeret mindenekben”.

Fördös András 1830. május 22-én be is lép a céhbe: Eddig volt filiális csutorás mester beadta magát fizetett 90 váltó forintot. Úgy látszik a lókötés után meghiggadt, több inast szabadított, 1840—41-ben pedig vicecéhmesterséget viselt, 1850-ben van róla az utolsó adat, amikor „Egy esztendei céhmesterségért megfizetett 5 forintot”.⁹⁴ (11. kép.)

5. VALLÁSI ÉS ERKÖLCSI MEGKÖTÉSEK

A céh tagjainak magatartását figyelemmel kísérte. Ha valamely céhbéli magánéletében kifogásolni valót találtak — és arról bemondás útján értesültek — kezdetben ital fizetésével, később pénzben büntették.⁹⁵

A céh jegyzőkönyvei, az „anyakönyvek” feljegyzéseinek nagyobbik felét a mesterek különféle vétkeinek felsorolása foglalja el.

Büntetett a céh a legkülönbélebb dolgok miatt, de még az is előfordult, hogy a céhnek fuvarozó embert „fogadalom-tételre” kényszerítették.⁹⁶

A jegyzőkönyvek lapjain megelevenednek a mesterek vétkei; tilalmas óra után isznak a kocsmában, fizetés nélkül távoznak, feleségüket gyalázzák, egymást „huntutolják”, özvegyasszonyoknál hálnak, hajigálják a céhmester ablakát, becsmériik a céhet, verekszenek, a molnár kertjéből almát lopnak stb. Egyszóval a „bötsületes céhmesterek” is csak csetlő-botló emberek. Nem csoda, hogy már nem is számolnak minden apró vétket külön-külön, hanem sommás büntetést szabnak ki „esztendei vétkeikért”.

Egy fiatal mesterről a beállást követő évben, egyetlen nyáron a következőket jegyezték fel:⁹⁷

— május. 9. „A Veszprémi Püspökség téglá vetőjén egy tajt pipát lopott”.

— június 6. „A kurvát az utcán kísérgette vasárnap póre gatyában”.

— aug. 2. „Starkéknál a kapun kiugrott és a paputsát ott hagyta egyiket”.

A mesterek negyedévenként kántorpenzt adtak, amelyből a céh miséjét fizették. A kántorpenz fizetését még 1867-ben is külön megerősítik, s az ipartársulattá alakulás után 1887-ben is találkozzunk kántorpenz befizetésével, de már külön adtak a „tobakok részére misére”. Aki az istentiszteletken nem jelent meg, pénzfizetésre ítélték, s ha a büntetését nem fizette ki, még a soros legényt is megvonták tőle.

Ismeretes, hogy a veszprémi püspök 1716-ban megtitotta a református vallás gyakorlását Veszprém-ben, de a veszprémi csutorás céh már 1831. október 25-én (okt. 31. a reformáció ünnepe) olyan végzést hoz, hogy az év végi hálaadó misére úgy a katolikus, mint a református részre fizetnek 3 forint 12 krajcárt.⁹⁸

A céh előírta azt is, hogy ha céhbéli elhalálozik a céhtagok virrasztani kötelesek, s a temetésen is meg kell jelenni. Már 1779-ben kimondták, hogy „ha valakinek halottja lévén meg nem jelenne, 25 pénz a büntetése a virrasztásért”. A temetésen a legényeknek is meg kellett jelenni. Ezt a szabályt is gyakran áthágták a mesterek, nem jelentek meg, „borzasztóan” káromkodtak, a virrasztón megrészegedtek, a céhtáblát elhagyták a halottas háznál, hiányos állókban jelentek meg stb.

Ünnepnapon tiltotta a céh a munkát, s emiatt is gyakran szabtak ki büntetést. Megkövetelték a láda tisztelétét is; egyik mestert azért büntették meg, mert nem jelent meg a láda kíséresen, a másikat azért, mert „a nyitott láda előtt ebadtát mondott”.

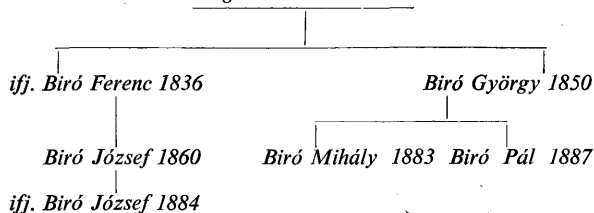
Előfordult a céh számadásaiban, hogy tűzkárt szenvedett „égett” embernek néhány krajcárt adnak, de már nem ilyen spórolások, amikor saját mulatozásukról van szó. Pl. 1821-ben a céh vagyona 300 forint, amiből 64 forintot elköltenek a karácsonyi generális gyűlésen italra, ételre.

6. A CÉHBE JUTÁS AKADÁLYAI, A CSALÁDI „HITBIZOMÁNY”

A céhek szabadalmuk védelmében elsősorban a saját fiaik és hozzátartozóik felvételét támogatták, így szinte családi hitbizományok alakultak ki.

A folyamat már az inasok szegődötésénél kezdődött. A veszprémi csutorás céh irataiból statisztikát készítettem, s ebből megállapítható, hogy 1831—71 között, a negyven év alatt összesen 59 inast szegődötettek. Ebből 32 több mint a fele (54%-a) a mesterek saját fia volt. Az egyéb rokoni kapcsolat az iratokból nem volt megállapítható. Így azután érthető, hogy valóságos csutorás dinasztiák fejlődtek ki. A legnépesebb családok (a mesterek száma zárójelben); Bíró (7), Bakos, Cseh, Csutorás, Kecskés, Tóth (5—5), Hajagos (4). A Bíró család 7 mesterének a családfáját négy nemzedékre is meg lehet állapítani. (A nevek után a céhbelépés éve.)

öreg *Biró Ferenc* 1806

Ha a legény a mesterek sorába akart lépni, mindenek előtt igazolnia kellett tisztességes származását, inas- és 3 évi vándoréveinek kitöltését, majd remeket kellett készítenie. Remek az 1734-es articulus szerint egy 12 itcés dupla csutorából és ugyancsak 12 itcés kupából állott. „Ezek mellett egy tisztességes mesterebédet és fölöstökömöt (reggelit) a Czéhnek illendő kívánsága szerint, (ha pénzből meg nem alkuszik) adni”. A XXI. articulus kötelezi az ifjú mestert, hogy „esztendő elforgása alatt tartozik tisztességes házas-társra szertenni”, mert ha azt elmulasztotta 12 forinttal büntették.

1804-ben határozzák el, hogy ha valaki remeket nem csinálna 80 fr-ért bevehető, ha mestertárs gyermeke, ha külső 100 fr-ért. Ezenkívül köteles megfizetni a táblajárásait 1 fr. Ezt a határozatot 1806-ban megerősítik.

A céhbeállításért fizetett összeget a későbbi időben a mesterek felosztották egymás között. 1873-ból van egy adat, amely felsorolja a jelenlevő 30 mestert, akik 1—1 forintot kaptak Lipták Károly céhbeállási pénzéből. A megmaradt pénzt, 8 fr 40 kr-t kenyérré és borra költötték. Akiknek a céhnél adóssága volt, azt a részesedésből levonták.

A feltétel módja abból is kiténik, ahogyan azt a jegyzőkönyvekben megörökítették. Ilyen kifejezésekkel találkozunk: remekel, beáll és száraz pénzü fizet, beveszik a szokott módon. A céh irataiból megállapítottam, az egyes időszakokban a céhbelépés módját és az alábbi következtetésre jutottam:

- A XVIII. században (1722—1800) csak remek készítés mellett vehette fel a céh a mestereket,
- A XIX. században (1801—1890) három időszakot lehet megkülönböztetni:
 - 1810—1830 között a mesterek túlnyomó többsége, 28-ból húsz remeket készít, nyolc — köztük egy katona — már csak beáll.
 - 1831—1860-as években már túlnyomóan szárazpénzt szed a céh és a belépő 28 mesterből már csak kettő készít remeket, az utolsót 1855-ben.
 - 1860 után egyetlen mester sem készít remeket, mind fizet, közöttük öt a leszerelt katona.

Összefoglalva: 1722—1890 között megfigyelhető 139 mester fele még remeket készített, a másik felét már pénzért vették fel a csutorás céhbe.

Előfordult, hogy pénzért felvettek ellen panaszt tettek. 1808. december 28-án pl. Besenyő Mihály későbbi céhmester bepanaszolja a céhet az Úriszéknél, hogy tudta nélkül felvettek a céhbe „két próbátlan” ifjút, akik a comissárius jelenléte nélkül fel is esküdtek. Panaszolja, hogy az újonnan felvettek a „comis-munkán kívül alig tudnak valamit”. Kiténik a panaszból, hogy az egyik legény mester fia fizetett 85 fr-t, a másik 100 fr-t, a remek megváltásért, a hátralévő esztendőkéért pedig 15 forintot együttesen. A 200 fr-ot a mesterek egymás között felosztották. A részét a panaszosok is elküldték de ő visszavitte.

A püspök úriszéke — a céh korábbi határozata ellenére — megsemmisíti a felvételt és kötelezi a céhet, hogy „mind a Felsőbb Rendelések, mind pedig a céhbeli articulusok azt parancsolják, hogy minden céhbeli Gyülekezetben a Földes Uraság mint Feő Czéh Mester által kirendelendő comissárius meghívassék”. A mestereket kötelezték a szétosztott pénz visszafizetésére. Törvénytelen cselekedete miatt a céhet megdorgálták.⁹⁹

Aki újonnan akart a céhbe állni, annak először a céh mestert kellett megkeresni, akinek tartozott 2 fr „jelentő pénz” fizetni, majd a céhnek való bemutatásért ismét 1 fr-t.

A remek jóságát két mester és két legény bírálta el. Megtörtént az is (1854), hogy az egész céhben csak egy legény volt, akkor három mester és egy legény végezte a remek vizsgálását.

A remek készítésénél nem alkalmazták az Acsády-féle céhlevél előírását, amennyiben sokasem készítették el az ott előírt fakupát, hanem két csutorát csinált a fiatal mester remekbe; egy dupla 10 itcés és egy 8 itcés likas csutorát. A remeknél nemcsak annak jóságát bírálták el, hanem arra is ügyeltek, hogy az előírt úrtartalom pontosan meglegyen, azaz a csutora a „céhtől kirendelt itcétet kitöltse”. Az előírt taksán kívül külön fizetett a jövődő mester a remekben talált hibákért. Alig van rá eset, hogy ne találtak volna kifogásolni valót a remekben, amelyért külön kellett fizetni. A hibákat két részre osztották és azokat a legaprólékosabban megállapították. A hibák egyik csoportjába tartoztak a remek kiállításában található hibák. Egyik mester remekében 1828-ban 28 ilyen hibát állapítottak meg, amelyért 8 fr-ot fizetett. A másik hiba volt, ha az úrtartalom több, vagy kevesebb lett az előírásosnál. Ezért külön kellett fizetni. Az előbb említett mester remekében azt a hibát is találták, hogy „2 meszől hibázott” s ezért külön fizetnie kellett 1 fr-ot.

Az elmondottak is bizonyítják, hogy a veszprémi csutorás céh is már olyan időben próbálta idejétmúlt módszerekkel a szabadversenyt kizárni, monopóliumait megvédeni, amikor ezt a gazdasági feltételek már túlhaladták.

Jóllehet ma már a csutora fából, agyagból készülő — jólrosszul díszített — csomagoló edény, idegenforgalmi különlegesség, a maga korában a csutorának és csutorásmesterségnek fontos szerepe volt. A mesterség sajátossága, a veszprémi céhek között elfoglalt helye is indokolja, hogy amit a céh iratai elárulnak, összefoglalva közreadjuk.

Bartócz József

Jelmagyarázat: R — remekel (beáll) (1)
 Sz — szolgáló mester (2)
 VCM — vice-céhmaster (3)
 CM — céhmaster (4)
 B — bejáró mester (5)
 M — munkalátó mester (6)
 Not — notárius, jegyző (7)

FÜGGELÉK

A CSUTORÁS MESTERÉK NÉVSORA 1722—1891-IG

Sor szám	Név	első	utolsó	R	Sz	VCM	CM	B	M	Not	Jegyzet
		adat									
a	b	c	d	1	2	3	4	5	6	7	e
1.	Ábrahám Gáspár	1724	—
2.	öreg Babai János	1821	1858	1821	1823	1838	—
3.	ifj. Babai János	1854	1880	1854	—
4.	Babai Péter	1794	1808	1794	1808	—
5.	Bakos Ádám	1798	1798	—
6.	Bakos István	1795	1842	1795	...	1835	—
7.	Bakos József	1803	1842	1803	1830	meghalt 1842. IV. 6.
8.	Bakos József	1840	1861	1840	...	1855	beáll szárazpénzen
9.	Bakos Mihály	1839	1847	1839	1845	beáll szárazpénzen
10.	Baksai Pál	1739	—
11.	Batsó József	1739	—
12.	Besenyő István	1739	—
13.	Besenyő Márton	1806	1819	1819	—
14.	Besenyő Mihály	1809	1813	1809	1813	...	1811	—
15.	Bíró Ferenc	1806	1837	1806	beáll szárazpénzen
16.	Bíró Ferenc	1836	1869	1836	1837	1849	—
					—39						
17.	Bíró György	1850	1869	1850	—
18.	Bíró József	1860	1884	1860	...	1869	1883 alelnök
19.	Ifj. Bíró József	1884	...	1884	beáll
20.	Bíró Mihály	1883	1888	1883 elnök
21.	Bíró Pál	1887	—
22.	Botka János	1744	—
23.	Brazsina Ignác	1885	—
24.	Bujdosó Ádám	1744	1806	1806	—
25.	Bujdosó Dávid	1808	1852	1808	...	1837	1850	—
26.	Bujdosó János	1795	1795	—
27.	Ceczei Imre	1855	1861	1855	1827	remeket készít
28.	Ceczei István	1784	1837	1784	1836	...	1809	remekel, meghal Városhíd- végen
29.	Csákvári János	1808	1838	1808	1825	1832	...	—
30.	Cseh Antal	1836	1861	1836	1842	1847	1859	1846	CM 1859—61-ig
31.	Cseh Ferenc	1840	1870	1840	...	1852	1876	1851	CM 1879-ben újra
32.	Cseh János	1863	1872	1863	—
33.	Cseh József	1868	1877	1868	tekintve katona, fizet
34.	ifj. Cseh József	1873	...	1873	beáll, fizet
35.	Cseresznyés Sámuel	1739	—
36.	Csertány Ferenc	1842	1876	1842	1868	1852	beáll, fizet Not 1855-ig és 1873—76-ig
37.	Csertány György	1825	1837	1825	1826	1834	remekel, meghal
38.	Csertány Mihály	1831	1841	1831	...	meghal
39.	Csertány Péter	1787	1841	1787	...	1806	1814	remekel, meghal
40.	Csutorás Gáspár	1722	tanú inasszegődésnél
41.	Csutorás Jakab	1722	1724	—
42.	Csutorás (Király) János	1838	—
43.	Csutorás (Dömötör) Pál	1722	1744	—
44.	Csutorás Péter	1838	—
45.	Dobos Ádám	1801	1801	—
46.	Dömötör Péter	1738	1744	—
47.	Egretzky Ádám	1739	—
48.	Erdősi József	1880	Ipartársulat
49.	Fürdősi András	1830	1850	...	1832	1840	...	1839	Pápáról jött
50.	Gergely Mihály	1744	—
51.	Győri Ferenc	1744	—
52.	Győri István	1739	—
53.	Győri Sámuel	1739	—

Sor szám	Név	első	utolsó	R	Sz	VCM	CM	B	M	Not	Jegyzet
		adat									
a	b	c	d	1	2	3	4	5	6	7	e
54.	Hajagos Antal	1818	1849	1818	1825	1845	1848	remekel
55.	Hajagos József	1817	1846	1817	...	1831	1846	1835	remekel
56.	Hajagos Antal	1880	Ipartársulat
57.	Hajagos Imre	1744	1795	1794	—
58.	Hajagos Pál	1739	—
59.	Harczy Ferenc	1744	1811	1811	—
60.	Harczy István	1815	1858	1815	...	1830	1844	1826	1842	1838	remekel, Not: többször
61.	Harczy Mihály	1863	1876	1863	...	1876	1869	katona, szárazpénzen áll be
62.	Hevenyesi György	1863	1889	1863	...	1873	1889	1879	katona, beáll
63.	Hollósi Károly	1885	—
64.	Horváth József	1739	—
65.	Horváth Márton	1739	—
66.	Horváth Mihály	1744	—
67.	Horváth Miklós	1744	—
68.	Horváth Sándor	1836	1869	1836	...	1846	1852	Szárazpénzen többször is CM
69.	Huszár János	1850	1864	1850	1860	beáll
70.	Ihász István	1873	1893	1873	—
71.	Ilikman Ferenc	1847	1871	1847	1851	1859	...	1864	beáll, fizet
72.	Ifj. Ilikman Ferenc	1875	1893	1873	—
73.	Ilikman György	1889	beiratkozik
74.	Kerkápoly Mihály	1739	—
75.	Ketskés Gábor	1846	1884	1846	...	1855	...	1856	szokott módon fizet
76.	ifj. Ketskés Gábor	1879	1885	1879	—
77.	Ketskés Lajos	1886	1893	1886	—
78.	Ketskés Mihály	1808	1844	1808	...	1843	—
79.	Ketskés Sámuel	1744	—
80.	Király István	1794	1837	1794	...	1812	1825	remekel
81.	Király János	1739	1744	1744	—
82.	Kozta István	1868	...	1868	katona, szárazpénzen
83.	Kosaras Ferenc	1870	—
84.	Kovács Ferenc	1815	—
85.	Kováts János	1858	1867	1858	...	1866	remekel, VCM 1867 is
86.	Köncöl Pál	1739	—
87.	Küllel József	1744	—
88.	Lipták István	1846	1861	1846	1855	1858	1846. „mesternek kinevez- ték”
89.	Lipták János	1744	1851	1850	—
90.	Lipták János (ifj.)	1840	1868	1840	beáll szárazpénzen
91.	Lipták Károly	1873	száraz pénzen
92.	Lipták Mihály	1842	1876	1842	...	1854	1873	megegyezvén 124 váltóban, beáll
93.	Lipták Mihály	1863	1870	1863	szárazpénzen beáll
94.	Markalt János	1825	1864	1825	...	1839	1855	szárazpénz CM még 1856— —57
95.	Markalt Pál	1799	1836	1799	...	1813	...	1811	...	1802	remekelt, meghalt Not még 4 évet
96.	Májer István	1811	1849	1811	...	1849	1843	1827	remekelt CM 1844-ben is
97.	Májer István ifj.	1833	1861	1833	1846	beáll, fizet Not még 1850
98.	Miskey Ádám (nemes)	1837	1839	—
99.	Molnár Imre	1867	1868	1867	10 évig katona, tatai szüle- tésű
100.	Németh József	1744	—
101.	Németh József	1802	1842	1802	remekel
102.	Novák János	1861	1871	1861	szárazpénz
103.	Pálfi Károly	1851	1861	1851	1858	1857	beáll, fizet Not még 1859— —60
104.	Péntek Ferenc	1804	1839	1804	1819	1832	remekel
105.	Rosz (Rozs?) József	1817	1847	1817	1832	1845	1831	...	remekel B. még 1836
106.	Rumpler Ádám	1880	—
107.	Sáfár Ferenc	1808	1845	1808	...	1812	1825	1836	remekel
108.	Sáfár Ferenc ifj.	1843	1868	1843	1856	...	1842	...	szárazpénz B. még 1855
109.	Sáfár Ferenc (legifj.)	1873	1893	1873	szárazpénz
110.	Starkai (Strakai) Mihály	1881	1884	1881	lefizet 20 oszt. ft, beáll
111.	Szabó János	1811	1839	1811	beáll, fizet 100 ft-ot
112.	Szentgyörgyi János	1739	—
113.	Szél Ferenc	1744	—
114.	Szetsódi Mihály	1841	1846	meghal 1846

Sor szám	Név	első	utolsó	R	Sz	VCM	CM	B	M	Not	Jegyzet
		adat									
a	b	c	d	1	2	3	4	5	6	7	e
115.	Szindekovits István	1744	—
116.	Tamási Ferenc (nemes)	1843	1870	1843	beáll, fizet 128 váltót
117.	Tamási István	1744	—
118.	Tamási István (ifj.)	1798	1846	1798	remekel
119.	Tamási Mihály	1820	1847	1820	1823	1837	hibás lába miatt fizet 70 forintot
120.	Tisler János	1744	—
121.	Tisler János ifj.	1802	1838	1802	1814	katona fizet 15 ft
122.	Tóth Ferenc	1817	1861	1817	szárazpénz
123.	Tóth János (Babai)	1792	1838	1792	...	1824	...	1823	remekelt, meghalt VCM 1827. is
124.	Tóth János	1815	1881	1863	1834	1817	CM 1836, 1842, VCM 1864 Not: még 7 éven át
125.	Tóth József	1860	—
126.	Tóth Péter	1819	1823	1823	—
127.	Török Ferenc	1801	1801	—
128.	Török István	1794	1846	1794	...	1809	1818	1801	remekel, Not még 5 évig CM még 4 évig
129.	Török István ifj.	1842	1890	—
130.	Török János	1744	1795	1795	—
131.	Török Mihály	1733	—
132.	Tulika Mihály	1817	1836	1817	—
133.	Varga János	1739	—
134.	Vatzkó András	1867	1881	1867	...	1879	szárazpénz
135.	Vásonyi Ferenc	1738	—
136.	Vásonyi Imre	1739	—
137.	Végbeli (Véghelyi) János	1739	—
138.	Vetsei István	1744	1818	1818	Török István helyett
139.	Vetsei József	1790	1842	1790	...	1807	1812	remekel, meghal CM még két évben

*Filiális csutorás
mesterek*

1.	Bartovics István	1798	Bakonybél
2.	Csurgai János	1838	Pápa
3.	Dömölki Zsigmond	1817	Ismeretlen helyről
4.	Fürdős András	1819	Pápa lásd 47. sz. a.
5.	Gárdik Márton	1798	Bakonybél
6.	Gombás István	1798	Bakonybél
7.	Haik István	1798	Bakonybél
8.	Haik István (ifj.)	1798	Bakonybél
9.	Haik Mihály (ifj.)	1798	Bakonybél
10.	Litniczki János	1798	Bakonybél
11.	Óri István	1817	Ismeretlen helyről

Tobakok az egyesült Ipartársulatban

1.	Barnicza Ingácz	1880									
2.	Erdősi József	1880									
3.	Halasi József	1880									
4.	Hollósi Károly	1880									
5.	Horváth Ferenc	1880									
6.	Huber József	1880									
7.	Rumpert Adám	1880									
8.	Szabó Pál	1880									
9.	Tóth Pál	1880									

Alkalmazott rövidítések:

VBM — Veszprémi Bakonyi Múzeum

— CNp csutorás céh nagy protokolum (VBM)

— CKp csutorás céh kis protokolum (VBM)

— CEi csutorás céh egyéb iratok 6184 ikt. szám (VBM)

- ¹ Az 1739. január 1-i adat a következő mestereket sorolja fel: Dömötör Péter, Egretzky Ádám, Győri István, Győri Sámuel, Hajagos Pál, Horváth József, Horváth Márton, Kerkápoli Mihály, Király János, Köntzöl Pál, Miskey Ádám, Szentgyörgyi János, Török Mihály, Tulika (Trekai?) Mihály, Varga János, Vásonyi Imre, Véghelyi János. Az utolsó bejegyzés 1896. szeptember 12-én: „Járt az tábla 1 forinttal, Török István pörén jött az Czéh házhoz.”
- ² Ilyen bejegyzések: „Midőn az öreg Bogáts János meghött és ezet a Böt. Céh temette el és akkor volt ebben az Új Kápolnában jelgésben mise akit építettett az Hajzlér doktor akit chével temetők el aki is élt 84 Esztendő. Ugyan azon esztendőben aratás ideiben be jött a kolera oly formában, hogy egy-egy harangszó alatt eltemettek 35 is és ez tartott legalább 2 hónapig (1831. nov. 9.)”
- ³ „Májusban 12-én hó esett és a hideg mindent elvett. Szöllőt és az őzi rozsozt. És ebben az esztendőben az kutakból is az vizek kifogytak, hogy ha reggel korán nem mentek hát igen kevés vizet kaphattak (1836. május 12.)”
- „Tislér János egy zsidó lányt meggyógyítana a melyért felvett 12 forintot, melyet az Feő Biró Úr által vissza kellett neki fizetni (1837. júni. 25)”
- ⁴ 1722. január 24-én Csutorás Dömötör Pál szegődötti Könzöl Pált három évre. Az inasnak ad 3 pár fehér ruhát, elegendő bocsort, folszabaduláskor egy vég abát és egy fekete süveget. Felszabaduláskor az inas fizet 4 forintot. Az inasért az anya és két mester (Selmezi Csizmadia András és Szics István 32 forintig vállal kezességet.
- ⁵ Bartócz József: A veszprémi csutorások. Veszprémi Hírlap 1938. okt. 23. és kőv. számai.
- ⁶ Nagy László: Adatok a magyar csutora és csutoramesterség eredetéhez. A Veszprém vármegyei füzetek 3. száma. (Veszprém, 1940) 14.
- ⁷ Uo. 26.
- ⁸ Hadtörténeti Múzeum 6202. sz.
- ⁹ A Győri Hadi Comissionál járnak a veszprémi céh emberei a „Főlséges Király Asszony népe számára szükséges csutorák ügyében”. CEi.
- ⁹ Nagy László: I. m. 26.
- ¹⁰ Barbarits Lajos: Nagykanizsa monográfiája Bp., 1929. könyvének 300. oldalán csak annyit ír, hogy „volt azután csutorás mester. . .” A Thury György Múzeum (Nagykanizsa) nem tud az egykori céh iratanyagáról és tárgyi emlékeiről (Múzeum 1970. február 5-i 36/1970. sz. levele) pedig nem a mesterség, hanem a nagykanizsai céh létezését a VB M céh-iratanyaga (CEi) kétségtelenné teszi. Két nagykanizsai vonatkozású irat is található, amit az alábbiakban ismertetünk:
- a) 1745. május 3-án Canisán kelt levél (aláírás nélkül) a veszprémi csutorás céh-hez: „Ajánljuk szolgálataunkat, emlékeztetjük Kegyelmeteket kezeiknél lévő legény artikulusok visszaküldésére”. Egyben kéri, hogy 3—4 legényt küldjenek hozzájuk, „akiknek fizetése minden darabot 2 kr” azonkívül megfizetik az útiköltséget is.
- b) 1831. aug. 23. A Kanizsai csutorás céh latin nyelvű írása a veszprémi-ekhez, amelyben Sdenzár Istvánnak — aki egy himpellérléni tanulóval inaskodása megemissitettett — a veszprémi céhbe való felvételét ajánlja.
- ¹¹ Csokonai Vitéz Mihály (1733—1805); Szerlemdal a csikóbőrös kulacsához.
- ¹² „Beiratkozott a Csutorás Társulatba 1889. január 1-én, fizet 15 forintot és 2,50 forintot a lámpa árába”. Elnök: Hevenyesi György. Szegődött az apjánál Illikman Ferencnél 3 évre, 1868. december 27-én, felszabadult 1871. december 17-én.
- ¹³ Ébner Sándor: A veszprémi csutorás mesterség. Népr. Ért. XXIV. (1932) 81—84.
- ¹⁴ Czuczor-Fogarasi: A magyar nyelv szótára II. k (1864) 1162. hasáb „Gyanta, vagy gyánta (oroszul jantár) szilárd, égékeny test, mely borszeszben s különféle kővér olajokban felolvasható, de vízben nem. Részt többféle növényekből, pl. fenyőkből magától fakad, részint ugyanazokból mesterséggel által vonatik ki”.
- ¹⁵ Keltezés nélküli jegyzék (a mesterek nevéből feltételezhetően 1860—65-ből származó) különféle szerszámok vételéről. CEi.
- ¹⁶ Szádeczky Lajos: Iparfejlesztés és a céhek története Magyarországon I—II. (Budapest, 1913).
- ¹⁷ Eperjessy Géza: Mezővárosi és falusi céhek az Alföldön és a Dunántúlon (1686—1848) (Budapest, 1967) 207.
- ¹⁸ Lásd: 3. jegyzet alatt.
- ¹⁹ „Az artikulusok kiadását a magyar kancellária a minap denegálta (megtagadta)” írja Rimanóczi Antal. Majd közli, nem tud egyebet csinálni, várja a diéta végét, talán azután lehet valamit tenni. CEi.
- ²⁰ „Anno 1733. 17-dik May. A nemes csutorás céh edgyütt lévén végeztük s Statutumba vettük, hogy valaki a csutorás mesterek közül kottkás vagy czifrább csutorát tsinálván vásárra árulni megtapasztatott mi minden engedelem nélkül 4 forint az négy forint a büntetése CKp 29. oldal.
- ²¹ Feljegyzi Markalt János nótárius 1835-ben, hogy az 1733. esztendőben csináltatott a céhnek a táblája a hordás és viselés által „megmotskosodott” így hát a céh mester kipingáltatta”. CNp 2. oldal.
- ²² Ila-Kovacsics: Veszprém megye helytörténeti lexikona. (Budapest, 1964).
- ²³ Korompai György: Veszprém. (Budapest, 1957) 46—50.
- ²⁴ Ila-Kovacsics: i. m.
- ²⁵ H. Pálffy Ilona: Veszprém város adózó lakossága 1828. évben. Magyar Statisztikai Szemle (1936) 5. szám 390—391.
- ²⁶ 1832. okt. 27-i határozat: „közönséges megegyezés szerint ezen végzés állapotot meg, hogy ezen való Esztendő December 27-től fogva Biró Ferenc fogja a Céh tábláját Jeruzsálem Hegyre által hordani. . .” CNp 102. „Biró Ferenc a céh házában azt mondta a céhmesterek: „Temetőhegynek istene. . .” CNp 123., 1846. június 12.
- ²⁷ CEi 61. 84. l. sz. (az idézett válasz a latin nyelvű eredeti fordítása).

²⁸ Lásd: 10. sz. jegyzet.²⁹ Bejegyzés a jegyzőkönyvbe 1875. dec. 28. „Cseh Ferenc megválasztott céhmesternek vagyis társulat elnökének.” Ugyanakkor szolgálómestert is választottak ifjú Sáfár Ferencet. A „céh rendszabályainak” elkészítéséről (ipartársulati szabályokról van szó) ügyvédi honoráriumot a 25 mester adta össze, de az 1868. évi kántorlajstromban megint 35 mester szerepel. CNp 310. oldal.³⁰ Az „Egyezés” kimondja még, hogy a vagyon közös és a minisztérium által megerősített alapszabályok szerint működnek. A közös társulatba belépett tobakok: Branicza Ignác, Erdősi József, Halasi József, Hollósi Károly, Horváth Ferenc, Huber József, Rumpert Ádám, Szabó Pál, CNp 349—361. oldalak. Az 1880. febr. 2-i gyűlésen tíz választmányi tagot és három pótagot választanak, közöttük három a tobak. CNp 345.³¹ Rhé Gyula: A veszprémi csutorások levelesládájából. A Veszprémi Hírlap, 1929.³² Lásd bővebben e tanulmány III. fejezet 4. pontját.³³ VBM C-43. leltári szám.³⁴ Nagybákay Péter: Veszprémi és Veszprém megyei céhládák. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 5. (1966) 119. VBM leltári szám: C. 140³⁵ Besenyő István 1808-ban hivta össze a céhet, „két tudatlan ifju” felvétele miatt. CEi 82.³⁶ Cecei István 1807-ben „adta magát a Céhbe” fizetett táblajárásiért CNp 37.³⁷ 1835-ben a korábban csináltatott tábla a hordás és viselés által megmotskosodott, így hát a céhmester kipingáltatta. CNp 166.³⁸ Nagybákay Péter: Veszprémi és Veszprém megyei céhbehívótáblák. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 1964. 358—359.³⁹ Ketskés Gábor 1847. ápr. 15-én „a ché Tábláját bizonyos özvegy Szalainánál letette és othagyta” CNp 214.⁴⁰ 1815-ben „a többi céh mintájára” szolgáló mestert választanak. CKp 40.⁴¹ 1836: „midőn a gyántáros levelet küldött, pörén jött. . .” CNp 111.⁴² Számadások között 1828-ban: kiadások sajt, savanyúvíz, bor, gyufa, csörge. CNp 102.⁴³ 1862. évi bejegyzés a számadások között: „kiadtunk kis társaságnak” CNp 83.⁴⁴ 1811-ben például három jelölt közül választottak céhmestert. CKp 79.⁴⁵ „3 esztendő alatt, mégha atya, veszprémi lakós is, és csutorás mester, tartozik külön-külön mesternél dolgozni”. 1808-as bejegyzés.⁴⁶ 1836. ok. 2.: „Soros legényt elküldte és a 100 csutorát nem hagyta kiscinálni”. CNp 101.⁴⁷ Ketskés Mihály beáll, szárazpénzt fizet 87 forintot 1808-ban CNp 138.⁴⁸ Eperjessy Géza: i. m. 15.⁴⁹ „Azon három emberek, akik a csutora csináló céhtől ittváltak 12 000 csutorára 13 krajcárjával számolva megegyeztek, hogy havonta 2000 db-ot kell szállítani”. 1798. okt. 17. CEi 9/59.⁵⁰ 1805. július 7-én írja a Comissio, amit október hó, végéig leszállítanak 18 krajcárért fizetik. „Remélik ezen 2 kr különbözeten a céh tovább nem vitatkozik, hanem inkább még az jövőbeni haszonra ügyelnek és mielőbb egy transzport csutorát szállítanak. . .” CEi.⁵¹ Az Óbudai Hadi Comissio levele:⁵² „A tisztességes Veszprémi Csutorakészítő Céheknek. A császári és királyi és udvari haditanácsa fa csutora árát ez idénre 30 krajcárban határozta meg, mely áráért a miskolci esztergályos céh m/30 darab fa kulacs szállítását óhajtotta máris magának.⁵³ Kíván hát a tisztés céh ehhez alkalmazkodni, s ezzel a máskorhoz képest amugy is magasabb fizetéssel megelegszik, ugy nem zárkózunk el egy szükséges új szerződést beindítandó, az engedély beszerzése elől. Amit így a 9-én kelt erre vonatkozó levélre olyan értelemben fogunk megválaszolni, hogy a csutora ezen immár meghatározott ára miatt erre mihamarabb nyilatkozzanak.⁵⁴ Óbuda 1808. április 19.”⁵⁵ CEi 9/33—34. sz.⁵⁶ CEi 9/87. sz.⁵⁷ CEi 9/104. sz.⁵⁸ CEi 9/26. sz.⁵⁹ CEi 9/51. sz.⁶⁰ Lásd: 50. jegyzet.⁶¹ Az 1814. január 31-én kelt a Királyi Haditanácsához írt fellebbezés főbb indokai: CEi 9/76, 77.⁶² „a) Mivel ifju legényeink a város által e mostani katona állításban már több időtöl fogva hájszoltatnak, kik is azon életüket kerülni kívánván, egy, két sokszor három hétig sem dolgoznak, hanem lappangva bujkálnak.⁶³ b) Ilyen esetekben vagynak még a fiatal csutorás mesterember társai is, kik hasonlóképpen éjjel-nappal rettegnek a megfogástul, ezek is hasonlóképpen egy és két hétig is lappanganak, semmitem dolgozván.⁶⁴ c) Mi pedig, kik már törődöt és élelmedett esztendőben lévővagyunk. Lehetetlen hogy tulajdon magunk erőkkél végrehajthassuk a contractust, annyival is inkább, mivel mi máshonnan soha legényt nem várhatunk, hanem magunk tanítványainval élünk.” CEi 9/76, 77.⁶⁵ 1814. febr. 28. CEi 9/78.⁶⁶ Török János inasáról van szó. 1807. ápr. 11-i bejegyzés a céhjegyzőkönyvbe CNp 11. A poltura 1740—1790 között forgalomban volt fizetési eszköz. Unger Emil Magyar éremhatározó (Budapest, 1959).⁶⁷ Pálffy Károly 1846-ban szabadult, de mivel a mester 34 forintért ruhát vett neki, megegyeznek, hogy még egy évig nála marad. CNp 237.⁶⁸ „Mind hogy az inasi sor Horváth Sándor mestertársunkon van” hozzá rendelik Hevenyesi Györgyöt CNp 133.⁶⁹ Inast nem szabad addig szegődtetni, „mig a Nagságos Vármegye kirurgusának meg nem mutatják, hogy az himlő eltávolítását bele oltassák.”⁷⁰ CKp 183.⁷¹ CNp 106—107.⁷² CNp 219.⁷³ „Midőn a céh közönséges gyűlést tartván végeztetett az inasok felől. . . többé semmiféle fizetése nem lesz. . . sem lábbelje mind ezelőtt. . .”⁷⁴ 1835. jan. 18-i bejegyzés CKp 112—113.

- ⁶⁵ CEi 6/2. sz.
⁶⁶ CKp 25—26.
⁶⁷ Unger Emil: Magyar éremhatározó. Újkor III—IV. füzet (Budapest, 1959).
⁶⁸ CNp 312.
⁶⁹ CNp 70.
⁷⁰ CEi 3/12. sz.
⁷¹ A magyar királyi Belügyminiszter (Bárá Kemény államtitkár) (62.867/1875. sz. leiratának másolata a céh CEi iratai között).
⁷² Ugyanaz mint 71. (Tisza s. k.) 28.002. sz. leirat.
⁷³ „1823. d. 13 Október maradtunk adós Joseffa Vira nevezetű németnek 120 azaz 120 forinttal Sz. György napig leendő terminusig. not. Bujdosó Dávid” CKp 76.
⁷⁴ „A Veszprémi nemes csutorás céh gyántárdívisőt csinált kinek kinek az érdeme tudniillik ki mennyi gyántárt használt fel abban az esztendőben minden 10 funtra egy funtot. Ekkor volt céhmester Vetsei József vice céhmester Markalt Pál, notárius Török István Ano 1813. 31-január” CKp 57.
⁷⁵ „B. Csutorás ché egyben lévén az én előttem ülésemben végeztet, minek utána az a panasz adatott volna elő, hogy azon funt melyet a Céh mester az Gyántárt beméri hibás volna, hogy azon funt Törvényes és igaz funtal az T. N. V. megye comissáriusánál meg próbáltassék, ha igaznak találtatni fog, tehát maradjon, ha pedig hibásnak, vagy egyenes és igaz voltára megigazítottassék vagy cassáltassék és helyében más új funt vétessék. Stark János Uradalmi inspector mint ché commissáriusa. 1819-dik 27—2 Xbris” CKp 62.
⁷⁶ CKp 63.
⁷⁷ „Anno 1815-dik die 23 dik July. Az ché közönséges gyulést tartván azon alkalmatossággal végeztetett, hogy ha valamely mester társunk kereskedőtől venne fát tehát ha elsőben megtaksáltatik négy forint pénzt fizet, ha pedig másodsor megtapasztaltatik 8 forint büntetése légyen. Akkor volt ord. cehm. Csertán Péter, Vitze Vetsei János, not.: Tóth János” CKp 57—58.
⁷⁸ CEi 103. sz.
⁷⁹ CEi 3/9. sz.
⁸⁰ CEi 3/6. sz.
⁸¹ CEi 3/5. sz.
⁸² CEi 3/11. sz.
⁸³ Biró Ferenc 1839, CNp 123—129.
 1843 májusban „Májér István két szekér fára alkudott, s Lipták (János) ráigért, büntetése 2 forint” CNp 163—165.
⁸⁴ CNp 12.

- ⁸⁵ CEi 3/7. sz.
⁸⁶ „Anno 1733. 17-dik May. A nemes csutorás céh edgyütt lévén végeztük s Statutumba vettük, hogy valaki a csutorás mesteremberek közül kotz-kás, vagy czifrább csutorát tsinálván vásárban árulni megtapasztaltatott mi minden engedelem nélkül 4 forint azaz négy forint a büntetése” CKp 29.
⁸⁷ Egyik mestert bepanaszolják, hogy „a kocsmáros a maga házánál megverette és a köpönyegét is otthagytá” CNp 55. A másik jellemző bejegyzés: „Szekszárdi vásárra utazásban magát igen illetlenül viselte” CNp 213.
⁸⁸ Nagybányai esztergályosok céhszabályai 1716. Magyar Gazdaságtörténeti Szemle VIII. évfolyam 1901. év 314—319.
⁸⁹ A céh beadványa Kun László alispánhoz 1798. január 21-én CEi 2.
⁹⁰ CEi 3. sz.
⁹¹ Százát a tányérokra 4 forintért adják. CEi 4. sz.
⁹² Az 1798 február 28-án Veszprémben kelt egyezség hátlapján a következők találhatók: CEi. 5. sz.
 „Törvényünk és regulánk azt tartja”:
 1. Litniczky János vice céhmesternek nevezik ki, aki a büntetéspénzeket tartozik a veszprémi céhládába befizetni.
 2. Akik egyetértéssel beálltak a kontárok közül (7 név).
 3. Halottaikat kötelesek eltakarítani.
 4. Ifiak az öregeket megbecsülni.
 5. Aki nem állt be, annak a mesterség gyakorlását az otlévő vicecéhmester tiltsa meg.
 6. Megengedik a filiális céhek, hogy külső gyereket is bevegnyek inasnak, de a két próbaheten belül szegődtsék a veszprémi céh előtt.
⁹³ CEi 3/14. sz.
⁹⁴ CKp 117—118.
⁹⁵ Az egyik mesterről ez áll az iratokban: X, Y ... Klárit megbetelenítette, büntetése 8 itze bor (a kifejezésnek persze nem volt meg a ma használatos értelme) CEi 3/15. sz.
⁹⁶ Egy Balatonfőkajáron lakó fuvaros 6 pontból álló fogadalmat tett trárgarkodás és viselkedése miatt. Az iratokat a céhládában őrizték. A fogadalmat 5. pontja így hangzik: „Vas vellával, durungokkal, fejszével, késsel vagy akármilyen szerszámmal nem járrok”.
⁹⁷ CNp 117—180.
⁹⁸ „Közönséges végzés szerint a Bötsületes Csutorás Céhek Esztendő vigén egy hála adó Miséje és Isten Szolgálatja föl állítottatott melynek ki szolgáltatásáért mind az katolikus részre, mind a Reformáta Eklezia részére 3 for és 12 kr-ok rendöltettek...”
⁹⁹ CEi 3/19.

IRODALOM

- Barbarits Lajos: Nagykanizsa monográfiája Bpest, 1929.
- Bartócz József: A veszprémi csutorások. Veszprémi Hírlap 1938. okt. 23 és köv. számai.
- Czuczor—Fogarasi: A magyar nyelv szótára II. k. 1864.
- Eperjessy Géza: Mezővárosi és falusi céhek az Alföldön és a Dunántúlon (1686—1848) (Budapest, 1967) 207.
- Ébner Sándor: A veszprémi csutorás mesterség. Népr. Ért. (1932) 81—84.
- H. Pálffy Ilona: Veszprém város adózó lakossága 1828. évben. Magyar Statisztikai Szemle (1936) 5. szám 390—391.
- Ila-Kovacsics: Veszprém megye helytörténeti lexikona. (Budapest, 1964).
- Korompai György: Veszprém. (Budapest, 1957) 45—60.
- Nagy László: Adatok a magyar csutora és csutoramesterség eredetéhez. A Veszprém vármegyei füzetek 3. szám (Veszprém, 1940) 14.
- Nagybákay Péter: Veszprémi és Veszprém megyei behívóablak. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei (1964) 358—359.
- Rhé Gyula: A veszprémi csutorások levelesládájából. Veszprémi Hírlap 1929.
- Szádeczky Lajos: Iparfejlesztés és a céhek története Magyarországon I—II. kötet (Budapest, 1913).
- Unger Emil: Magyar éremhatározó. Újkor III—IV. füzet (Budapest, 1959).

Das Tschutora-Handwerk (Feldflaschendrechslerei) von Veszprém

Diese Studie stützt sich auf die im Bakony-Museum von Veszprém aufbewahrten sehr reichhaltigen Zunftschriften und auf gegenständliche Schaustücke. Die Schriftensammlung setzt sich aus diesbezüglichen Beschlüssen der Komitatsverwaltung, des Stadtmagistrats sowie der weltlichen oder bischöflichen Grundherrschaft zusammen. Hinzukommen an die Zunft im Laufe der Zeit in lateinischer, deutscher und ungarischer Sprache gerichtete Briefschaften, viele hundert Seiten starke protokollarische Niederschriften der Zunftvorsteherung sowie vertragliche Abmachungen über Tschutora-Lieferungen an das Rüstungskommissariat von Óbuda.

Die Tschutora genannte Feldflasche ist ein mehr oder weniger flaches, rundbauchiges und kurzhalsiges Trinkgefäß. Im Laufe der Zeit wechselte auch sehr oft der zur Herstellung verwendete Rohstoff: Holz, Metall, Glas, gebrannte Scherben und Leder. Ein solches Gefäß ist nicht zu verwechseln mit dem ebenfalls „Tschutora“ genannten Pfeifenmundstück. Die gleichlautende Bezeichnung selbst ist ein Lehnwort aus dem Südslawischen.

Solche Gefäße — mit vielartigen volkskünstlerischen Motiven geziert — sind über das ganze Land verbreitet und werden als Trinkbehälter auch heute besonders von Touristen gerne benützt. Soweit bisher bekannt, war die gewerbliche Herstellung seinerzeit ein Vorrecht der Tschutora-Zunft in Veszprém. Zeitweilig wurden aber solche Gefäße auch von Handwerksleuten in Miskolc und Nagykanizsa gedreht. Jedenfalls besteht die Wahrscheinlichkeit, daß es Anfang des XVIII. Jahrhunderts auch in Nagykanizsa eine Tschutora-Zunft gegeben hat, ihr Schriftenmaterial blieb jedoch bis heute verschollen, so daß auch über ihre Tätigkeit nichts Näheres bekannt ist.

Das Tschutora-Handwerk bildete sich im XVII. Jahrhundert auf dem Balkan (Bulgarien) heraus und gelangte über Kroatien nach Ungarn, bzw. zuerst nach Transdanubien. Das Gefäß wurde im Laufe der Zeit ein charakteristischer Getränkebehälter in den Weingegenden des Landes —, recht oft wurde es auch als Symbol bacchantischer Freuden gepriesen —, trotzdem kann nicht behauptet werden, als ob das Tschutora-Handwerk altungarischen Ursprungs wäre. In der Geschichte der ungarländischen Zünfte rekrutierte sich nämlich der größte Teil der Meister aus fremden Ländern, vornehmlich aus deutschsprachigen. Demgegenüber waren fast 90 v. H. der Mitglieder der Tschutora-Zunft von Veszprém ungarischer Herkunft.

Die Nähe des Balaton-Weinlandes ebenso wie der reiche Holzbestand des Bakony-Gebirges sicherten geeigneten Rohstoff und Absatzmöglichkeit für das Tschutora-Handwerk und begünstigten derart in hohem Maße Bildung und Handwerksleiß der einstigen Tschutora-Zunft von Veszprém.

Im folgenden befaßt sich der Autor der Studie mit der Beschreibung des Handwerks, der Geschichte der Tschutora-Zunft von Veszprém, der Beziehungen zwischen Meistern sowie den Gesellen und Lehrlingen und der zünftigen Privilegien.

Zur Herstellung solcher Feldflaschen wurde vorzugsweise Ahornholz benützt. Das Stammholz wurde — anfangs unentgeltlich — aus den Wäldern besorgt und von den Zunft-

mitgliedern eigenhändig gefällt, in die Werkstatt gefahren und dort beabsichtigten Abmessungen des Gefäßes entsprechend zerstückelt und mit der Axt grobförmig bearbeitet. Endgültige Form und Zurichtung erfolgten auf einer besonders gearteten Tschutora-Drehbank. Eine solche Drehbank-Spezialmaschine hat die Eigenheit, daß das Messer nicht einen vollen Kreis rotiert, sondern je eine Runde vorwärts und rückwärts macht. Noch während dieser Zurichtung wird das Werkstück mit einem Spezialwerkzeug auch ausgehöhlt. Sodann wird in die Seitenöffnung eine genau passende Verschußplatte eingefügt. Schließlich wird der Hohlraum mit Schmelzharz ausgegossen, damit bei Gebrauchsnahme die Flüssigkeit nicht in den Holzstoff einsickern könne.

Der Privilegienbrief der Tschutora-Zunft von Veszprém wurde vom Diözesanbischof Ádám Acsády 1734 in Sümeg, dem damaligen provisorischen Bischofssitz, bestätigt. Obwohl in der zeitgenössischen ungarischen Fachliteratur auch das Tschutora-Handwerk (*ligno lagenarius*) unter den zünftigen Handwerksarten angeführt wird, fehlt dennoch jede Spur, als ob es in damaligen Zeiten auf dem Gebiet des Landes außer in Veszprém auch anderwärts eine solche Zunft gegeben hätte. Soviel steht jedenfalls fest, daß dieses Handwerk bereits vor dem Bestätigungsdatum des Privilegienbriefs in der Stadt Veszprém sehr eifrig betrieben wurde, zumal eine Vertragsschrift über die Aufnahme eines Lehrlingens in eine solche Werkstatt schon das Datum 1722 trägt. Trotz der mannigfachen Aufhebungsbeschlüsse wurde die Zunft erst 1879 in eine Gewerbekorporation umorganisiert. Bezeichnend für den Widerstand der zünftigen Meister ist die Tatsache, daß die Zunftmitglieder noch im Jahre 1860 zur Weihnachtszeit eine Vollversammlung abhielten und es erging ein Beschluß, wonach alle die Zunft (und nicht die Gewerbekorporation) betreffenden Angelegenheiten auch weiterhin nach Maßgabe der zur Zeit des ungarischen Freiheitskrieges 1848/49 geltend gewesenen Sitten und Normen geregelt werden müssen. Der Widerstand der Meister, aber auch der vorerwähnte Beschluß konnte nichts mehr daran ändern, daß zuerst die Zunft, dann aber auch das ganze Handwerk zu bestehen aufgehört haben.

Für die Tschutora-Meister von Veszprém war natürlich die gleiche Zunftordnung maßgebend, wie für alle anderen Zünfte. Für das Störgehen der Gesellen galten jedoch andere Sitten und Bestimmungen. Der Freibrief verpflichtete sie wohl zu einer dreijährigen Stör. Aber bereits zu Beginn des XIX. Jahrhunderts beschloß die Zunftversammlung von Veszprém, daß der freigesprochene Geselle statt auf die Stör zu gehen, der Reihe nach eine Zeitlang bei den Zunftmitgliedern weiterarbeiten mußte. Dies begann er beim Obermeister selbst und so ging es weiter vom ältesten bis zum jüngsten Meister des Handwerks. Anfangs dauerte diese Gastarbeit je drei, später nurmehr je zwei Monate. Als aber in Kriegszeiten der Mangel an Arbeitskräften immer mehr fühlbar wurde, behalf man sich derart, daß der sich auf „Reihengang“ befindliche Geselle beim betreffenden Meister solange arbeitete, bis er die vorgeschriebene Anzahl von

Bocksbeutel-Feldflaschen (200, später nur mehr 100 Stück) fertiggestellt hatte.

Ansonsten wurde das fertige Produkt vom Meister selbst auf den Landes- oder Wochenmärkten verwerdet. Die Zunft bestimmte auch, daß auf solchen Märkten jeder Meister seine Ware nur auf „einem Verkaufstisch“ feilbieten durfte. Ferner galt das Verbot, „verziert“ oder „gewürfelt“ geschnittene Gefäße auf den Markt zu bringen. Aus zeitgenössischen Aufzeichnungen geht hervor, daß die Tschutora-Zunft von Veszprém in der Zeit zwischen 1798 und 1867 außer der marktgängigen Ware noch rund 400 000 Stück Feldflaschen an das Militär ablieferte. Der größte Abnehmer war das Rüstungskommissariat von Óbuda. Militärlieferungen gingen aber auch nach Marburg (Österreich) und zur Zeit der napoleonischen Kriege für das ungarische adelige Aufgebot.

Bei Militärlieferungen zeichnete die Veszprémer Zunft immer korporativ als Hauptlieferant, ihr oblag auch die Vertragsschließung und die finanzielle Abrechnung. Die Lieferungen, begleitet von einem beauftragten Meister, erfolgten durch Fuhrlleute monatlich auf Pferdewagen. Die Zunft bestimmte auch, wieviele Feldflaschen von jedem ihrer Mitglieder, darunter auch Witwen, herzustellen sind. Die Zunft besorgte und verteilte auch das zur Herstellung von Militärlieferungen benötigte Harz. Erst nach Inkrafttreten des ungarischen Handelsgesetzes (1875) beteiligte sich auch der Handel (später „Hoflieferanten“) am Absatz der Fertigwaren.

Lehrjungen wurden für 3 bis 4 Jahre verpflichtet. Vom Jahre 1837 an verfügte die Zunft eine zahlenmäßige Beschränkung der zugelassenen Lehrjungen. Ähnlich wie der sogenannte „Reihengang“ der Gesellen, wurde auch für die Aufnahme von Lehrlingen eine „Reihenfolge“ vorgeschrieben. Der Obermeister der Zunft bestimmte, welchem der Reihe nach folgenden Zunftmitglied der Lehrjunge zugeteilt werden soll.

Der Geselle bekam bei seinem Meister auch Quartier und Verköstigung, ferner einen Stücklohn für jedes fertiggestellte Gefäß. In den Zunftakten finden sich keine Beschwerden über die Verköstigung, um so mehr aber über Lohnstreitigkeiten.

Zur Zeit der Ernte oder Weinlese zahlte die Veszprémer Zunft doppelten Arbeitslohn, sonst würden die Gesellen der höheren Entlohnung wegen lieber aufs Land gegangen sein, ungeachtet dessen, daß der Geselle nach Zunftvorschrift die Pflichtgebühren für Verdingung und Freisprechung bei Wiederaufnahme der Arbeit neu zu erlegen hatte, sofern er ohne Zustimmung des Meisters zeitweilig auf Landarbeit ging.

Zeitgenössische Schriften einer Gesellenzunft von Veszprém blieben bis zum heutigen Tag verschollen, doch die verfügbare Schriftensammlung der Meisterzunft lassen keinen Zweifel darüber, daß eine solche Gesellenzunft bestanden haben mag.

Oft ergab sich auch die Notwendigkeit, daß die Zunft in ihrer Eigenschaft als korporative Organisation von Privaten verzinsliche Darlehen aufnahm, wobei es bei der Rückzahlung dann und wann auch Schwierigkeiten gab.

Auch die bäuerliche Bevölkerung der in der Tiefe der

Bakonywälder gelegenen Dörfer und Siedlungen beschäftigte sich besonders im Herbst und im Winter mit der Bearbeitung von Holz für verschiedene Gebrauchsgegenstände: Teller, Mörser, Holzgabeln, Harken usw. Mit diesen „Heimgewerblern“ stand die Zunft in ständiger Fehde, nicht so sehr wegen des Wettbewerbs am Markte sondern wegen der Ausbeutung des Waldbestandes, um nicht in der Holznutzung für zünftige Zwecke zu kurz zu kommen.

Die Zunft betrachtete diese „Heimgewerbler“ als Pfuscher, aber auch der Vizegespan des Komitats konnte gegen sie nichts ausrichten, die Leute wollten eben mit der Zunft nichts zu tun haben.

Auch die Tschutora-Zunft von Veszprém wachte — ähnlich anderen Zünften — über das „Wohlverhalten“ ihrer Mitglieder, waren doch die „ehrenhaften“ Zunftleute nur fehlbare, manchen Versuchungen preisgegebene Geschöpfe. Der Zunft-Obermeister hatte ganz andere Sorgen als kleinere Verstöße der Mitglieder von Fall zu Fall zu rügen, sondern schrieb ihnen für den ganzen Jahresverlauf eine summarische Strafe vor, gewöhnlich die Abgabe von Grieben, Käse und Wein, was sodann bei einem gemeinsamen Gelage wohlgemut verzehrt wurde.

Bei der Zunft in Veszprém bürgerte sich im Laufe der Zeit geradezu eine unumstößlich erscheinende Erbfolge ein. Aus den Schriften geht hervor, daß die Zunftmitgliedschaft sich in gewissen Familien über vier-fünf Generationen vererbte. Bei der Zulassung zur Mitgliedschaft werden Meisterkinder und Kindeskindern gegenüber auswärtigen Bewerbern wesentlich bevorzugt.

Der Privilegienbrief v. J. 1734 fordert die Herstellung des sogenannten „Meisterstücks“. Es soll eine 12 Halbe fassende Feldflasche und ein ebensolcher Krug sein. Etwaige Herstellungsfehler wurden mit Geldbußen geahndet. Später sah man von der Herstellung solcher Meisterstücke ab und begnügte sich mit der Entrichtung von Zulassungsgeldern, auch „Trockengeld“ genannt. Zwischen 1722 und 1800 war die Anfertigung von Meisterstücken obligatorisch. Auch in der Zeit zwischen 1810 und 1830 wurden von der Mehrzahl der Zulassungsbewerber — von 28 Bewerbern 20 — Meisterstücke präsentiert, aber es kamen auch Fälle vor, wo die Zulassung als Jungmeister mit Geld „erkauft“ wurde. Von den zwischen 1831 und 1836 zugelassenen 28 Jungmeistern präsentierten nur mehr zwei Meisterstücke. Nach 1860 gaben die Zunftschriften über kein einziges Meisterstück mehr Auskunft, das „Trockengeld“ war gang und gäbe. Dieses Geld verteilten dann die Altmeister unter sich.

Zu Beginn des XX. Jahrhunderts war es um das Tschutora-Handwerk still geworden: ein Meister nach dem anderen segnete das Zeitliche. Auf den Drehbänken gab es nichts mehr zu schaffen. Der letzte überlebende Meister ließ sich um 1930 noch herbei, im Bakony-Museum von Veszprém eine Probe seiner Kunstfertigkeit zu zeigen. In der Folge übernahm dann die Fabrikindustrie die Formgebung des ungarischen Handwerksbetriebs und so überlebte die „Tschutora“ als Bocksbeutel des vielgepriesenen ungarischen Weingeistes den Wandel der Zeiten.

József Bartócz

Les gourdières de Veszprém

Pour écrire cette étude, l'auteur a utilisé les nombreux documents concernant les corporations aussi bien que les monuments qui se trouvent au Musée de Bakony à Veszprém. Les documents sont de différents caractères: décrets des autorités du comitat, de la ville, délibérations seigneuriales (épiscopales), lettres en langues latine allemande, hongroise adressées à la corporation, procès-verbaux de plusieurs centaines de pages de la corporation des gourdières, de même que les contrats sur les gourdes militaires livrées au Comité de Guerre de Óbuda.

En Hongrie, la gourde [en hongrois: csutora (prononcez: tchoutora), en allemand Tschutora, Feldflasche] est un récipient d'une forme plus ou moins aplatie, ronde, au goulot court. Au cours des temps, on en fabriquait en bois, en métal, verre, argile, cuir. Son nom arrivait dans la langue hongroise par l'intermédiaire du slave méridional.

Ce récipient — orné de différents motifs populaires — est bien répandu dans le pays entier, et l'on l'utilise volontiers même de nos jours comme récipient de spiritueux, vendus avant tout aux touristes étrangers. A notre connaissance, c'est

la corporation des gourdiers de Veszprém seule qui s'occupait industriellement de sa production. Les tourneurs de Miskolc et de Nagykanizsa fabriquaient aussi des gourdes de temps en temps. Il est même probable qu'à Nagykanizsa fonctionnait une corporation de gourdiers au commencement du XVIIIe siècle, mais ses documents écrits sont introuvables, ainsi nous ne connaissons pas l'activité de ces maîtres. Le métier s'est formé au XVIIe siècle sur la péninsule Balkanique (en Bulgarie) d'où il arrive — en passant par la Croatie — en Hongrie, plus exactement en Transdanubie. Malgré que le récipient caractéristique du peuple viticole des Hongrois soit la gourde — considérée souvent comme le symbole de la gaité — on ne peut affirmer que le métier de gourdiere soit d'origine hongroise. Dans la plupart des corporations hongroises, la grande majorité des maîtres étaient membres des nationalités immigrées, avant tout Allemands. Cependant, près de 90 % des gourdiers de Veszprém étaient de nationalité hongroise.

La proximité de la région viticole du Balaton, la forêt de Bakony abondant en bois propre à en fabriquer des gourdes créaient des conditions favorables pour la formation et l'activité de la corporation des gourdiers de Veszprém. Le débouché pour les produits aussi bien que la matière brute nécessaire à la fabrication y étaient donnés.

L'étude s'occupe de la description du métier, de l'histoire de la corporation des gourdiers de Veszprém, des conditions de vie de ses employés (compagnons, apprentis), et des monopoles du corps.

Pour préparer des gourdes, on utilisait de préférence le bois de l'érable (Acer). Au commencement le maître l'avait gratuitement, plus tard il achetait le bois en étant et l'abattait lui-même. Puis, dans l'atelier, on découpait dans la grume des pièces de grandeurs convenables en les équarissant à la hachette, et après ces pièces se façonnaient sur le tour spécial pour gourdes. Le tour pour gourdes est spécial parce qu'il ne tourne pas dans un sens, mais après avoir décrit un cercle, il fait autant en sens inverse. Pendant le tournage on creusait l'intérieur du récipient avec un outil spécial, puis on fermait l'ouverture latérale avec une planchette ronde — dite «fond» — ajustée avec grande précision. Après on coulait de la résine fondue dans la gourde pour que la liqueur ne s'imbibe pas dans le bois de la gourde.

La charte des libertés de la corporation des gourdières de Veszprém fut approuvée en 1734 par Ádám Acsády, évêque de Veszprém, à la résidence intérimaire de l'évêché, à Sümeg. Bien que la bibliographie hongroise nomme parmi les métiers jurés celui des gourdières (ligno lagenarius) il n'y a aucune trace de ce qu'une corporation autonome de gourdières ait existé en Hongrie hors Veszprém. Il est certain que cette industrie était déjà importante avant la date de la charte des libertés, puisqu'il nous est parvenu un contrat d'apprentissage, daté de 1722. Malgré les dispositions ordonnant l'abolition des corporations, celle des gourdières de Veszprém ne devient association d'industriels qu'en 1879. Ce qui caractérise bien la résistance des maîtres, c'est qu'ils ont déclaré en 1860 à leur réunion corporative de Noël qu'ils voulaient arranger leurs affaires corporatives (et non «d'association») selon les us et coutumes de la guerre pour l'indépendance de 1848. Naturellement, tout cela n'a pas empêché l'abolition de la corporation d'abord, et la disparition du métier plus tard.

Les gourdières de Veszprém travaillaient conformément au régime généralement connu des corporations hongroises. Ce qui était tout à fait spécial, c'était le tour des compagnons ambulants. Bien que la lettre privilège prescrive un tour de trois ans pour les compagnons, la corporation a décidé déjà au début du XIXe siècle que les compagnons, au lieu de faire le tour, devaient «passer chez les maîtres». Le compagnon a commencé le tour chez le chef de la corporation, pour passer chez le maître le plus vieux, et ainsi de suite, jusqu'au plus jeune maître. Le compagnon a travaillé chez chaque maître 3 (plus tard 2) mois. Dès l'époque des fournitures de guerre, on a modifié ce système de telle sorte que le compagnon restait chez chaque maître jusqu'à ce qu'il ait exécuté le nombre prescrit (200, puis 100 pièces) de gourdes.

Chaque maître était autorisé de vendre ses gourdes aux foires générales et aux marchés hebdomadaires, mais la corporation prescrivait que chaque maître ne pouvait étaler ses marchandises que sur une «table». Il était en outre interdit de vendre aux marchés des gourdes «parées», «carrelées», sculptées. Outre les gourdes vendues aux foires et marchés, la corporation a livré au cours des années 1798-1867 plus de 400 000 gourdes militaires pour l'armée. Le preneur le plus important était le Comité de Guerre de Óbuda, mais ils ont livré des gourdes militaires aussi à Marburg et — à l'époque des campagnes napoléoniennes — aux nobles hongrois insurgés.

C'est la corporation qui exécutait les fournitures de guerre; c'est elle qui concluait des contrats, et se chargeait de la livraison et de la gestion financière. L'expédition mensuelle se faisait en chariots, un maître désigné accompagnant la fourniture. C'est la corporation qui fixait le nombre des gourdes que chaque maître — ou veuve — devaient produire. C'est également la corporation qui achetait et distribuait aux maîtres la résine nécessaire à la fabrication des gourdes militaires. C'est seulement après la mise en application du code de commerce (1875) que des commerçants — et plus tard des «fournisseurs brevetés de la cour» — s'inséraient dans la réalisation des produits manufacturés.

Les apprentis étaient embauchés pour 3-4 ans. Depuis 1837 la corporation limitait l'embauchage des apprentis aussi. Tout comme «le tour des compagnons», l'engagement des apprentis suivait «son tour»: c'est le chef de la corporation qui décidait chez quel maître (dont le tour venait) le nouvel apprenti pouvait apprendre le métier.

Les compagnons étaient logés et nourris chez leur maître, et il touchaient un salaire aux pièces. Il ne nous est pas parvenu des documents où les compagnons se plaignent de leur nourriture ou de leur logement, mais les pièces sont bien nombreuses qui montrent les différends que provoquait ce régime de salaires.

A l'époque des moissons et des vendanges, la corporation des gourdières de Veszprém payait salaire double puisqu'autrement les compagnons seraient allés moissonner ou vendanger pour gagner davantage. Et pourtant, si le compagnon quittait sans autorisation son travail, il devait payer de nouveau les droits d'engagement et de franchise s'il voulait reprendre du travail dans le métier.

Les documents du compagnonnage ne nous sont pas parvenus. Malgré cela, des monuments historiques et les documents de la corporation rendent incontestable l'existence du compagnonnage.

La corporation, comme collectivité, empruntait souvent aux particuliers des sommes à intérêt, et le remboursement n'allait pas toujours sans accrocs.

Les ouvriers agraires, les paysans des villages abrités dans la forêt de Bakony fabriquaient eux aussi — surtout aux mois d'automne et d'hiver de différents objets usuels en bois (assiettes, mortiers, fourches, râtaux, etc.). La corporation était en luttés continuelles avec ces «fabricants d'assiettes», non pas tant pour la concurrence commerciale qu'à cause des arbres, matières brutes des gourdes.

La corporation considérait ces artisans à domicile comme marrons, mais malgré que le sous-préfet aidât les gourdières, ceux-ci ne réussissaient point de faire adhérer les villageois à leur corporation.

La corporation des gourdières de Veszprém — tout comme les autres corporations — consacrait une attention permanente aux moeurs de ses membres. «Les honorables maîtres» étaient, eux aussi, hommes faillibles. Ainsi le chef de corporation ne comptait-il pas les peccadilles des maîtres une par une, mais infligeait une amende globale pour les «péchés et torts commis au cours de l'an». En général, en punition de ses fautes, le maître devait apporter du manger (lardons frits, fromage) et du vin que la corporation consommait en commun.

Au sein de la corporation se formaient de véritables majorats. On peut observer la succession de cinq ou six générations des mêmes familles dans les documents. Les fils continuent

ле метиер de leurs pères. Les enfants des maîtres avaient toujours tous les privilèges contre les étrangers.

La lettre de franchise de l'an 1834 prescrit l'exécution d'une pièce maîtresse. Les compagnons devaient présenter une gourde de 12 litrons et un pot également de 12 litrons. Pour les défauts trouvés dans la pièce maîtresse, les compagnons étaient frappés d'une amende en espèces. Plus tard, on n'exigeait plus de pièce maîtresse, le nouveau maître était admis à la corporation contre une certaine somme, nommée «argent sec». Entre 1722 et 1800 on n'était admis à la corporation qu'en présentant une pièce maîtresse. Même entre 1810 et 1830 a majorité des nouveaux maîtres — 20 sur 28 — présentaient

leurs chefs-d'oeuvre, mais il arrivait déjà que le jeune maître se rachetait à prix d'argent. Après 1860 nous ne rencontrons plus aucune pièce maîtresse, tous les nouveaux maîtres étaient admis contre «argent sec». Les maîtres se partageaient entre eux cet argent.

Au commencement du XXe siècle, les maîtres gourdiers sont disparus, et leur métier disparaît avec eux; les tours spéciaux ne tournent plus. Le dernier maître gourdier a présenté encore aux années 30 son art au Musée de Veszprém. C'est l'industrie manufacturière qui a emprunté la forme de gourde, et celle-ci est très répandue comme récipient de l'eau-de-vie hongroise de grand renom.

József Bartócz

Веспремские изготовители фляг

При написании этой статьи были использованы хранящиеся в Веспремском Баконьском музее богатые собрания цеховых документов и изделий. Письменные документы довольно разнородны: тут и постановления комитатских, городских, епископских властей, и письма на латинском, немецком и венгерском языках, направленные цеху, и сотни страниц протоколов цеховых собраний, и договоры по поставкам солдатских фляг Обудайской военной комиссии.

Фляга представляет собой посудину большей частью илоскую с коротким горлышком и круглой формы. Материал, из которого она изготовлялась, довольно разнообразен: дерево, металл, стекло, керамика, кожа. Флягу нельзя смешивать с трубкой (по-венгерски оба предмета обозначаются одним и тем же словом; слово это вошло в венгерский язык из южнославянского источника. Прим. переводчика). В украшении используются венгерские народные мотивы. Такие фляги имеют распространение по всей стране. И по сегодняшний день их охотно покупают иностранные туристы, в особенности фляги из керамики, в которые наливаются вино или палинка.

Промышленным изготовлением фляг, по нашим сведениям, занимался только веспремский цех. Иногда изготовляли фляги мишкольцские и надъканижайские мастера. По всей вероятности, в XVIII веке в Надъканиже существовал цех изготовителей фляг, но письменных документов об этом не сохранилось, таким образом, нам о нем ничего неизвестно. Ремесло это возникло в XVII веке на Балканском полуострове (в Болгарии), откуда через Хорватию проникло в Венгрию, в Задунайскую низменность. Несмотря на то, что фляга у венгров, занимавшихся интенсивным виноделием, служила посудой для вина и палинки, а зачастую и характерным символом веселья, — мы не можем считать ремесло фляжечников древним венгерским ремеслом. Веспремские цехи состояли в большинстве из мастеров-иностранцев, главным образом немцев, поселившихся в Венгрии. Веспремский цех фляжечников же на 90% состоял из венгерских мастеров.

Близость балатонского винодельческого района, баконьские леса с их пригодным для изготовления фляг деревом — все это способствовало созданию и дальнейшей дееспособности веспремского цеха фляжечников. Итак, в наличии был рынок сбыта изделий и необходимое сырье.

Статья подробно описывает характер ремесла по изготовлению фляг, историю веспремского цеха фляжечников, отношения, сложившиеся между мастерами и подсобными работниками (подмастерьями, учениками), полное положение цеха.

Наиболее пригодным для изготовления фляг деревом был клен. Нужные деревья покупали на корню (вначале их получали бесплатно), сами их рубили и вывозили. Брев-

на затем очищались топором и разрубались на болванки по размеру фляги и обтачивались на специальном токарном станке. Этот специальный токарный станок отличается от других тем, что при вращении не описывает полный круг, а вращается таким образом, что делает один круг вперед и один такой же назад. Во время обтачивания специальным инструментом выдалбливали внутреннюю полость, а боковое отверстие заделывали точно прилегающей пластиной. Затем флягу пропитывали канифолью, чтобы она не пропускала и не впитывала в себя жидкость.

Разрешение на образование цеха было выдано в 1734 году епископом Адамом Ачади в Шумеге, тогдашней временной епископской резиденции. Хотя в литературе при перечислении ремесленных цехов и упоминается ремесло фляжечников, нигде нет ссылки на существование такого цехового объединения где-нибудь в другом месте, кроме Веспрема.

Совершенно очевидно, что ремесленники-фляжечники работали и до получения официального разрешения на объединение в цех, так как сохранился документ, свидетельствующий о нанимании мальчика—ученика, датированный 1722 годом.

Несмотря на различные постановления о прекращении деятельности цеха, он только в 1879 году реорганизовался в товарищество. Мастера долгое время сопротивлялись таким запрещениям. Характерно, что и в 1860 году состоялось традиционное предрождественское цеховое собрание, на котором было решено, что цеховые (не товарищества!) дела будут и впредь вестись в духе и традициях, существовавших во время национально-освободительной войны 1848 года. Конечно, все это не могло воспрепятствовать тому, что цех как таковой в конечном итоге прекратил свое существование.

Веспремский цех фляжечников существовал и действовал по правилам, принятым в Венгрии и для других цехов. Однако, годы скитания для подмастерьев здесь отличались от обычно принятых. Хотя правила и предписывали для подмастерьев обязательные три года скитания, уже в начале XIX века цех принял постановление, по которому вместо странствия в чужих краях подмастерья должны были работать по очереди у каждого мастера. Подмастерье начинал работу у цехового мастера, затем переходил к самому старому по возрасту мастеру и так продолжал очередь вплоть до самого молодого мастера. У каждого мастера подмастерье работал вначале по три, а в дальнейшем по два месяца. Из-за недостатка рабочей силы в тот период, когда выполнялись военные заказы, эту практику изменили таким образом, что подмастерье работал у одного мастера до тех пор, пока не было изготовлено определенное количество (200 или 100) изделий.

Готовые фляги каждый мастер сам реализовывал на ярмарках и недельных базарах. Однако, цех обязывал каждого мастера торговать «только за одним прилавком». Было запрещено продавать на рынках особо искусные изделия. В течение 1798—1867 гг. цех, кроме проданных обычным путем, изготовил и поставил для нужд армии 400 тысяч солдатских фляг. Самым значительным заказчиком была Обудайская военная комиссия, но, кроме этого, солдатские фляги поставляли в Марбург, а во время наполеоновских войн — и для венгерских дворянских повстанцев. Военные поставки производились цехом на договорных началах, цех сам заключал сделки и производил денежные расчеты. Транспортировка производилась раз в месяц гужевым способом, обоз сопровождал назначенный цехом мастер. Цех же определял для каждого мастера или его вдовы количество солдатских фляг, которые необходимо было им изготовить. Нужную для производства солдатских фляг канифоль закупал цех и он же распределял ее между мастерами.

Только в 1875 году, после введения в жизнь венгерского торгового закона, в реализацию продукции включились торговцы и «поставщики двора».

Учеников брали на три-четыре года. С 1837 года цех ограничивал набор учеников. Как и с подмастерьями, здесь тоже соблюдалась очередность. У кого из мастеров (по очереди) будет обучаться данный ученик, решал цеховой мастер.

Подмастерья жили и столовались у мастера, но, кроме того, получали за выполненную работу плату по-штучно. В архивных документах нет жалоб на содержание, зато тем больше материалов, касающихся споров вокруг оплаты труда.

Во время уборки урожая и сбора винограда цех платил двойное жалованье, иначе подмастерья уходили бы на уборку, где платили больше. Хотя, согласно правилам, подмастерью, самовольно оставившему работу у мастера, если он вновь хотел заняться своим ремеслом, нужно было заново вносить сумму, обусловленную при найме, и «экзамнационный взнос».

Документов, подтверждающих существование цеха подмастерьев, не сохранилось. Однако, судя по намекам, содержащимся в документе «старого» цеха, а также по ряду сохранившихся предметов, вполне можно предположить его существование.

Цех часто брал у частных лиц деньги под проценты, и выплата не всегда проходила гладко.

Сельскохозяйственные рабочие, крестьяне, проживавшие в селах, расположенных вдоль баконьских лесов, тоже занимались изготовлением, в особенности в осеннее и зимнее время, различных предметов обихода из дерева (тарелки, ступки, деревянные вилы, грабли и пр.). С ними у цеха были постоянные распри не столько из-за сбыта, сколько из-за древесины. Цех считал этих домашних ремесленников контрабандистами, но несмотря на поддержку вице-ишпана, ничего не мог с ними поделать.

Веспремский цех фляжечников, так же как и другие цехи, постоянно следил за поведением своих членов. И «честные цеховые мастера» не были избавлены от ошибок. Цеховой мастер не наказывал отдельно за каждую провинность, а назначал наказание суммарно «за все провинности года». Таким наказанием обычно были провизия и вино, которые затем совместно съедались и выпивались на общем собрании.

Веспремский цех фляжечников стал своеобразной вотчиной. По документам можно проследить историю отдельной семьи на протяжении четырех-пяти поколений. Сыновья наследовали ремесло отца. Дети мастеров пользовались преимуществом перед пришедшими со стороны.

Правила 1734 года определяют порядок изготовления шедевров. Нужно было сделать 12-квартирную флягу и 12-квартирный кубок. За обнаруженные погрешности назначался штраф. В дальнейшем изготовление шедевров заменили денежным взносом, взимавшимся цехом с каждого нового члена. Между 1722—1800 годами в цех вступить можно было только после изготовления шедевра. В 1810—1830 гг. большинство мастеров (из 28—20) для вступления в цех выполняли шедевр, но уже встречались случаи денежного взноса. Между 1831—1836 гг. из 28 новых мастеров только два выполнили работу-шедевр. После 1860 года новые члены во всех случаях принимались за денежный взнос. Внесенные деньги мастера делили между собой.

В начале XX века мастерство фляжечников вымерло. Последний мастер выставил свою работу в веспремском музее около 1930 года.

Теперь производство фляг ведется промышленным образом. Фляги и поныне служат посудой для всемирно известной венгерской палинки.

Йожеф Бартоц

